

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Історичний факультет
Кафедра історії Східної Європи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

До дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Трансформація еліт Великого князівства Литовського в
контексті громадянських війн (друга половина XIV - перша половина XV
ст.)»

Виконав студент IV курсу денної форми
навчання

Напрямок підготовки (спеціальності) 032
«історія та археологія»

Воеводін Григорій Сергійович

Керівник: к.і.н., доцент Кушнар'єв С.С.

Рецензент: д.і.н., професор Потрашков
С.В.

Харків-2025

Зміст:

Вступ.....	C.4
 Розділ I Формування шляхетських корпорацій та політична боротьба у Великому князівстві Литовському у XIV ст.	
I.1 Велике князівство Литовське наприкінці XIV ст.....	C.10
I.2 Литовська держава та її культура	C.12
I.3 Контакти Литви з Тевтонським Орденом.	C.13
I.4 Політична культура литовських еліт.....	C.14
 Розділ II Трансформація литовських еліт в контексті громадянських війн 1382-1392рр.	
II.1 Передумови громадянського конфлікту у Великому князівстві Литовському 1382-1384 рр.	C.18
II.1 Громадянський конфлікт у Великому князівстві Литовському 1382-1384 рр.	C.20
II.3 Коаліції Кейстута та Ягайла у громадянській війні 1382-1384 рр.	C.26
II.4 Характеристика політичної позиції литовської знаті під час конфлікту Кейстута-Ягайла.	C.31
II.5 Кревська унія та її вплив на трансформацію еліти.....	C.32
II.6 Громадянська війна 1385-1392 рр. Островський договір.	C.34
II.7 Єднальна політика Ягайла та Вітовта 1390-х років. Період стабілізації у ВКЛ.	C.38

Розділ III. Трансформація литовських еліт під час другої громадянської війни 1430-1439 рр.

III.1 Вокняжіння Свідрігайла.....	C.42
III.2 Луцька війна та Чарторийське перемир'я.	C.44
III.3 Друга громадянська війна 1432-1439 рр.	C.48
III.4 Коаліція Сигізмунда Кейстуовича та Свідрігайла Ольгердовича 1432-1435 рр.	C.53
III.5 Завершальний етап громадянської війни.	C.55
Висновки	C.59
Анотація.....	C.69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що проблема досі не була детально досліджена у вітчизняній історіографії. Темою є розгляд подій громадянських та династичних війн Великого князівства Литовського через призму ролі литовської знаті як основної рушійної сили тих подій. Питання ролі знаті у династичних конфліктах підіймається в дослідженнях, але воно залишалось побіжним. Більшість дослідників зводили роль знаті у династичних війнах до етнічного або релігійного протистояння серед литовської шляхти. Деякі дослідження повністю зосереджені на княжих біографіях і не розглядають події політичної історії Литви. Інші дослідники розглядали ці конфлікти через державотворчу призму, або через протистояння руської культури - західній. У ході дослідження вдалось визначити мотивацію конкретних князів в їх політичних акціях. Загалом, з'ясувалось що литовська шляхта діяла за своїми особистими мотивами, які не підлягають систематизації.

Дослідження дозволяє прослідкувати історії особистостей під час династичних конфліктів. Воно є актуальним через дослідження локальних подій та особистих історій, які не були детально вивчені раніше. У ході дослідження були уточнені дати подій історії ВКЛ. Також, вдалось уточнити біографічні дані литовської знаті. Дослідження сформоване на базі історіографії та порівняльному аналізу джерел.

Об'єктом дослідження є політичне середовище Великого князівства Литовського останньої чверті XIV ст. середини XV ст.

Предметом дослідження є політичні взаємовідносини між князями та шляхетськими корпораціями Великого князівства Литовського в умовах внутрішньополітичних конфліктів протягом досліджуваного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1382 по 1439 рік.

Нижня хронологічна межа обумовлена початком війни між Кейстутом та Ягайлом у 1382р. Верхня хронологічна межа - завершенням громадянської війни між Сигізмундом Кейстutowичем та Свідрігайлом Ольгердовичем у 1439 році.

Територіальні межі дослідження. Територіально дослідження охоплює терени Великого князівства Литовського періоду 1382-1439 рр.

Історіографічна база роботи.

Необхідно зазначити, що переважна кількість досліджень по темі історії ВКЛ написані польською, литовською та російською мовою, україномовних робіт обмежена кількість. Також, більшість з російськомовних джерел відносяться до імперського та радянського періодів. Питання біографій литовської знаті розглядалось та доповнювалось, але не мало широкого розповсюдження. Варто відмітити, що чисельна кількість російськомовних досліджень аналізували конфлікти у ВКЛ через призму протистояння руських князівств - центрально-західним державам. Під схожу призму потрапляли і княжі біографії, де центральним питанням ставала етнічна приналежність. У період СРСР дослідження щодо історії ВКЛ майже не проводились.

Дослідження імперського періоду характеризуються тим, що вони базуються на польсько-мовних джерелах. У роботах цього періоду дуже рідко зустрічається критика джерел. Також варто відзначити фрагментарність робіт, що зумовлене незначною кількістю джерел та наукових робіт на даний період. Усі ці риси простежуються у роботі Любавського М.К. “Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно”¹. Робота Барабашёва А.И. “Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410г.)”² використовує більш диверсифіковані джерела включаючи руські літописи, а також чисельні наукові роботи польською та російською.

У добу СРСР дослідники цією темою майже не цікавились. Серед авторів радянської доби можна виділити Пашуто В.Т. з його чисельними статтями та роботами у періоді середньовіччя. Стосовно історії ВКЛ варто виділити його роботу “Образование Литовского государства”, де у загальних рисах була описана уся історія Литовської держави³.

¹ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М. 1915.

² Барабашёв А.И. Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410г.) СПб. 1885.

³ Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. М.:АН СССР, 1959.

Робота Гудавічуса Е. “История Литвы с древнейших времён до 1569 года”¹ розглядає усю історію ВКЛ з початку формування її державності. Треба зазначити нестачу посилань на джерела та літературу, на якій базується дослідження. Здебільшого, автор розглядає історію Литви через державотворчі процеси та централізаторські ініціативи. У дослідженні другої громадянської війни у ВКЛ була використана масштабна робота Полехова С.В. “Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века.”². В описі подій цією роботою детально аналізуються джерела та попередня література. А також, проводиться глибокий аналіз різних версій стосовно перебігу подій династичного конфлікту. Не можливо оминати роботу Войтовича Л. по подрібній генеалогії княжих осіб. “Княжа доба: портрети еліти”³ користуючись, здебільшого, польськими джерелами автор детально висвітлює біографії литовських князів. Ця робота дуже детально аналізує актуальні версії княжих біографій та родоводів. Використана робота “Історія України-Руси”⁴ за авторством Грушевського М., вона несе чимало даних по аналізу руських літописів. Робота Черкаса Б. “Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів”⁵ глибоко досліджує мілітарний аспект історії Литви у контексті українських земель.

Загалом, можна сказати, що історія громадянських війн у ВКЛ була предметом багатьох наукових досліджень. Але детальний розгляд поведінки та політичних стратегій знаті під час династичних конфліктів залишається погано вивченим.

Джерельна база роботи.

Основними джерелами для цього дослідження стали три групи джерел: руські літописи, литовські літописи та пруські хроніки.

¹ Гудавичус, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005.

² Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015.

³ Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів (XIV-XVI ст.) Науково-популярне видання. К., 2011.

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. Том IV. Розділ II.

⁵ Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів (XIV-XVI ст.) Науково-популярне видання. К., 2011.

До першої групи належать руські літописи. Були використані різні томи та видання “полного собрания русских летописей”, особливо варто відзначити том 35¹ та том 5², а також Суспральський літопис³. У цих літописах присутні детальні згадки про громадянські конфлікти у ВКЛ та роль руських князівств у них. Ці джерела також мають неточності, але являються єдиним першоджерелом у дослідженні історії руських князівств та їх відношень з ВКЛ. Літописи несуть обмежену кількість інформації, але використовуючи пересічний аналіз джерел можна досягнути певну картину.

Наступною групою джерел є литовські літописи. Серед джерел є Хроніка Биховця⁴, яка є першоджерелом для дослідження середньовічної історії Литви. Автор цього документу оповідає як легендарні події ранньої історії Литви, так і точні описання подій пізнього середньовіччя. Додатково, була використана робота Лицкевича О.В. “Летописец великих князей литовских”⁵, яка повторює текст однойменної хроніки, а також додає чималу кількість коментарів та поправок. Використовуючи

Для вивчення епізодів контактів Литовської держави з Тевтонським Орденом використані пруські хроніки. Однією з них є Нова пруська хроніка Віганда з Марбурга⁶ яка детально описує події кінця XIV ст. зі сторони Тевтонського Ордену. Вони досить цінні у встановленні хронології та датування подій історії ВКЛ. Дані пруських хронік сильно обмежені описами локальних адміністративних подій, але мають і детальні описи конфліктів з Литвою.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей трансформації еліт Великого князівства Литовського в умовах міжусобних (громадянських) війн та їх взаємодія з великокнязівською владою.

¹ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М.: Наука, 1980.

² Полное собрание русских летописей : Том 5. Выпуск 1. Псковские летописи. М., 2003.

³ Суспральская летопись содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи. М., 1836.

⁴ Хроника Быховца. М., 1966. С. С.88.

⁵ Лицкевич О.В. ”Летописец великих князей литовских“ и ”Повесть о Подолье“: опыт комплексного критического разбора СПб., 2019.

⁶ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014.

Для досягнення поставленої мети вирішувались такі **дослідницькі завдання:**

- Дослідити особливості взаємодії представників різних корпорацій знаті у зазначений період.
- Визначити корпоративні блоки та їх політичні цілі в контексті громадянських війн.
- проаналізувати традицію політичної взаємодії між владою та місцевою знаттю.
- Дослідити колізію між православною та католицькою шляхтою Великого князівства Литовського.
- Визначити роль Тевтонського ордену в міжусобних конфліктах Великого князівства Литовського.

Методологія та методи дослідження.

Методологічною основою роботи став міждисциплінарний підхід. Виходячи з того, що досліджувались політичні події через призму трансформації литовської знаті, були використані біографічний та історико-порівняльний методи.

Біографії представників шляхетських корпорацій вивчалися за допомогою застосування просопографічного методу. У нагоді стали роботи Гончаренка С.А.¹ та Юмашевої Ю.Ю.² Вони розкривають принципи застосування зазначеного методу.

У вивченні конфлікту між елітами ВКЛ була використана теорія еліт. Для аналізу середньовічних еліт через призму цієї теорії була використана праця Дюма Ж.³. Робота автора побудована на використанні просопографічного методу зокрема, що стало в нагоді й для розуміння принципів його застосування на досліджуваному матеріалі.

¹ Гончаренка С. А. Просопографія: гісторія становлення і розвитку методу // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Гісторыя, 2017. № 3. С. 94–100.

² Юмашева Ю.Ю. Историография просопографии // Известия Уральского государственного университета. 2005. С.95-127.

³ Дюма Ж. Об изучении элит в современной историографии // Французский ежегодник. М., 2001.

У роботі детально вивчені етнічна належність, релігійність, мотивація та політичні симпатії шляхти, методологічно виходячи із історії ідентичності та соціорелігійної історії. З метою виявлення шляхетського чинника у політичних протистояннях у ВКЛ. Цей метод дозволив глибше проаналізувати відображення ролі знаті у політичних подіях та їх образ у джерелах. В роботі був використаний статистичний метод, який потребувався в періодичних оцінках етнічного та релігійного складу певних шляхетських кооперацій.

У дослідженні дотримані принципи історизму в аналізі подій, який потребує розглядати історичні події у власному історичному контексті з його особливостями та відмінностями від сучасності.

Наукова новизна полягає у тому що:

- Вперше були проаналізовані події громадянських війн у ВКЛ через призму трансформації еліт.
- Розглянуто та порівняно дві громадянські війни і роль знаті у них, з'ясовані відмінності у положенні шляхти двох періодів.
- Проаналізовані політичні стратегії литовської шляхти та їх передумови.
- Виявлений вплив зовнішніх сил на династичні конфлікти у ВКЛ.
- Досліджені релігійні та етнічні чинники у формуванні шляхетських корпорацій та альянсів.
- Уточнені дати подій історії ВКЛ. Уточнені біографії представників русько-литовської та української знаті.

Апробація дипломної роботи проводилася на 78-й Міжнародній конференції молодих учених “Каразінські читання”. Структура роботи – доповідь на тему «Формування шляхетських коаліцій у Великому князівстві Литовському в період династичних конфліктів 1382–1392 рр ».

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел та літератури, резюме українською та англійською мовами.

Розділ І. Формування шляхетських корпорацій та політична боротьба у Великому князівстві Литовському у XIV ст.

І.1 Велике князівство Литовське наприкінці XIV ст.

Велике князівство Литовське, періода який ми розглядаємо, було сформоване за Міндовга¹. Ще у XIII ст. були закладені основні вектори політичного розвитку Литви та сформувалось вороже оточення держави. Головним діянням Міндовга, у питанні формування литовської держави, є посилення власного роду завдяки успішній політичній боротьбі з іншими князями та володарями Литви². А потім йому вдалося закріпити свій домінуючий статус за допомогою прийняття християнства, себто акт визнання Литви усім християнським світом із володарем - Міндовгом на чолі. Основними супротивниками литовців стають німецькі хрестоносці на Півночі та руські князівства на Сході, Польське королівство ж виступало як союзник та “ворота” до загальноєвропейського світу. Внутрішньополітичне становище Литви характеризувалось значною автономністю місцевих князів, а також окремих племен, що умовно вважаються частиною Литовської держави. Скориставшись кризою на Русі після монгольської навали - Міндовг проведе багато успішних походів у глиб території руських князівств. Походи принесли не тільки збагачення від здобичі, а й нові території та розширення литовського впливу. Головним результатом серії походів стало знесення Русі, через яке Литва повністю вийшла з під руського впливу та патронажу.

Литва у середині XIV ст. переживала період піднесення та проводила експансію. Великий князь Ольгерд, разом із Кейстутом, вели успішну внутрішню та зовнішню політику. Основним досягненням стало надбання нових територій та перемога у битві на “Синіх водах”, де Литва затвердила свої претензії на “Схід”. Також, Литва довела свою потужність і стала новим

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С. 20.

² Хрусталёв Д.Г. Русь от нашествия до "ига". 30-40 гг. XIII в. СПб, 2008. С. 418.

політичним гравцем в регіоні. Ольгерд та Кейстут проводили поход на Московське князівство у 1368 році¹, хоча поход пройшов успішно, але у цей час активізувались сили Ордену. В умовах тиску з боку Тевтонського Ордену - Ольгерд та Кейстут вирушили в поход проти Ордену у 1370 році². Литовці програли битву біля Рудави, але досягли успіху в скоєнні сил ворога.

Наприкінці правління Ольгерда до Великого князівства Литовського приєдналися: Чернігів та Новгород-Сіверський їх отримав Корибут-Дмитро Ольгердович³, Стародуб та Рильск - отримав Патрикей Наримунтович⁴, Трубчевськ (кінець 1360-х р.) та Брянськ (1370 р.) отримав Бутав-Дмитро Ольгердович⁵. Патрикей Наримунтович не буде відігравати важливої ролі у Великому князівстві Литовському, а його діяльність буде спрямована на території Русі, точніше - Новгороду. За літописом, він повернеться до Литви після походу на Москву 1386-1387 рр., але згадок про його діяльність у Литві не буде⁶. Його персона гарно відображає той прошарок литовської знаті, який емігрував до руських князівств. Повертаючись до загальної картини, за правління Ольгерда були значно розширені володіння місцевої знаті через передачу їм ново-завойованих територій. У 1376 році Кейстут разом із Любартом Волинським та Юрієм Наримунтовичем провели поход на малу Польщу⁷. У цих подіях закріпиться союз між Любартом Волинським та Кейстутом, який стане актуальним під час конфлікту Ягайла та Кейстута. Восени 1377 року Кейстут провів поход у Волинь, де вдалось домовитись про розділення влади над Волинню між Польським королівством та Литвою⁸. Розділ Волині став важливим етапом формування відносин між Польським королівством та Литвою. Вирішення цього конфлікту сформує фундамент для

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.73.

² Там само. С.74.

³ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.639.

⁴ Там само. С.620.

⁵ Там само. С.632.

⁶ ПСРЛ. Т. IV. Ч. 1. Новгородская четвёртая летопись. М., 2000. С. 345, 347.

⁷ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва. 2005. С.76.

⁸ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.76.

майбутніх взаємодій між державами, до формування якого приклав руку і Кейстут своїми діями.

I.2 Литовська держава та її культура

Перш на все - Литва не представляла собою типічну середньовічну європейську державу. Литовське князівство було сформоване з чисельних земель, що належали малим князям та племінним союзам. Велику роль тут грала земля Жемайтія, яка завжди була зоною інтересів Тевтонського Ордену. Влада верховного князя була значною мірою обмежена, а його піддані мали широкі автономії. Самі суб'єкти Литовської держави мали вплив на верховного володаря. Таким чином, у Литві формувалась багатополярна політична система, що була слабо централізована, навіть у порівнянні з іншими середньовічними державами. Питання централізації ставало головним для верховного володаря, діяльність будь якого великого князя супроводжувалась бажанням розширити свою владу та об'єднати литовські землі. Литовська держава складалась із багатьох князівств, де володарями були, здебільшого, представники роду Гедеміновичей¹. Ця структура призводила до потужного розвитку локального розширення княжих земель, так само як і до внутрішньої ворожнечі. Контроль такої держави володарем був дуже обмежений, великий князь був вимушений узгоджувати свої дії з бажаннями знаті. Активно протистояти у політичній та військовій боротьбі з розвинутою феодалною державою Литва не мала можливостей. Але її розквіт припадає на занепад Русі, а німецькі хрестоносці були хоч і вагомою, але малочисельною силою. До того ж, литовські племена та князівства розташовувались у лісах та болотах і не мали одного єдиного політичного центру, роздробленість полегшувала боротьбу проти загарбника. Треба зазначити, що наявність ворогів на кордонах позитивно впливала на формування та розвиток держави.

Литовське князівство представляло собою унікальну модель середньовічного суспільства, що сформувалося між двома світами, але

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. Том IV. Розділ II. С.5.

зберігала свої автохтонні язичницькі традиції. Ця багатогранність спонукала до політичної нестабільності, у цій політичній системі з багатьма важелями не встановлювалась рівновага, навпаки - домінуючий князь відчував загрозу від усіх своїх васалів та союзників. У них було достатньо шляхів протистояти верховному князю, використовуючи його ворогів та маніпулюючи роздробленістю Литви, як адміністративною, так і соціальною. Тож, верховний князь мав сумнівні можливості до міждержавної боротьби, бо був вимушений постійно боротися із внутрішніми ворогами. До цього можна додати і відсутність розвинутої політичної культури та законодавства у Литві. Етнічний склад Литви формувався із руських колоністів, балтських племен, які носили назву Литва¹. З початком експансії німецьких хрестоносців - литовські племена зазнають впливу латинської культури. Культурний обмін проходить як під час торгівлі та сусідства поселень, так і через перехід хрестоносних лицарів на службу литовським князям та навпаки². Очевидним є і потужний вплив східних сусідів - руських князівств та православної культури. Культурний обмін з Руссю був найбільш впливовим для Литви, литовські князі захоплювали цілі руські міста та панували там, отримуючи досвід організованої міської культури. Тут Литва запозичувала майстрів, ремісників, письмо, тощо.

I.3 Контакти Литви з Тевтонським Орденем.

За статтею Подбerezкина Ф.Д.³ між Литвою та Орденем відбувались неперервні дипломатичні відносини, але вони залишались на неофіційному рівні. Такі відносини формувались завдяки литовській знаті, яка переходила на сторону Ордену, але не лишала зв'язку із Литвою. Варто зазначити, що такі “перебіжчики” не завжди сприймалися литовською стороною як зрадники. Середньовічне суспільство проще відносилося до зміни підданства та служби, якщо це не поєднувалось з прямою зрадою свого сюзерена. Прикладом можуть

¹ Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. Київ, 2011. С.106.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С. 100

³ Studia Historica Europae Orientalis Исследования по истории Восточной Европы : науч. сб. Вып. 9. Минск, 2016. С.68.

стати персони Ханса та Томаса Зурвілле, які виходили з литовських бояр та служили Ольгердовичам - перебіжали до Тевтонського Ордену¹. Вони виконували роль перекладачів у перемовинах Литви та Ордену, також вони приймали участь у військових походах через їх знання литовської місцевості. Не дивлячись на те, що у орденських записах Томас та Ханс Зурвілле завжди згадувались як язичники - їх смерть у поході Вітовта 1399р., згадується як смерть двох славних лицарів². Тим самим, можна зробити висновок про можливість творення успішної кар'єри в Ордені перебіжчиками. А також, про те, що направлений Вітовту підрозділ лицарів Ордену обов'язково супроводжувався досвідченими у литовській політиці та культурі людьми.

I.4 Політична культура литовських еліт.

Дослідник Гудавічус Е. зазначав перейняття західно-європейської політичної культури, через контакти з Польщею та Тевтонським Орденем, елітами ВКЛ³. Регулярні контакти литовських князів з лицарями-хрестоносцями є підтвердженням визнання західними феодалами - місцевих вельмож. Представники Тевтонського Ордену зустрічались із Кейстутом, називаючи його королем⁴. Варто додати, що ці зустрічі нерідко зривались тією чи іншою стороною, таким чином контакти між литовськими князями та представниками Ордену проходили із труднощами.

Фундаментом для формування литовської політичної культури було приєднання земель Південно-Західної Русі. Тут стикалися литовські традиції з руською культурою, їх взаємний обмін породив сучасну для Литви кінця XIV ст. політичну культуру. Визначається декілька головних чинників успіху розширення литовської влади: роль литовської держави як протиположності Золотій Орді та надання значних привілеїв руській знаті та боярству⁵. Влада Гедиміновичів підтримувала місцеве боярство та розширювало їх привілеї.

¹ Studia Historica Europae Orientalis Исследования по истории Восточной Европы : науч. сб. Вып. 9. Минск, 2016. С.69.

² Там само. С.70.

³ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.99.

⁴ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.70.

⁵ Шабульдо Ф.Ю. Земли Юго-западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев, 1987. С.9.

Передавалися общинні землі у боярську власність¹. У відповідь, Литва отримувала чисельну кількість людей які забов'язувались приймати участь в її походах. Починаючи з правління Ольгерда Гедиміновича руська частина земель ВКЛ вже була під стабільним контролем. В руських князівствах були посажені княжити нащадки Ольгерда. Таким чином, наприкінці правління Ольгерда Гедиміновича руські князівства та їх еліти були інтегровані у литовську державу. В умовах відсутності своєї високорозвиненої язичницької культури, литовські еліти поступово впроваджували елементи візантійсько-руської культури. Запозиченнями стали православна віра та писемність. Руська культура швидко проникала в життя литовських князів, які княжили в руських князівствах. Прикладом є Іван Ольгімантович, який почав використовувати руську символіку (кентавра) на своїй печаті².

Литва на кінець XIV ст. входить в період важкої внутрішньої кризи, що була спричинена конфронтацією родів Ягайла та його дядька Кейстута³. Князівство було оточене ворогами з двох сторін, це руські князівства і Орда на Сході, Тевтонський Орден на Півночі. Польща, Галицьке князівство не становили загрози у цей період. Серед литовських князів формуються дві основні політичні стратегії - Західна та Східна. Союзні договори з одною стороною проти іншої творились за наявних переваг у конкретному відрізку часу. Ягайло, у час протистояння Кейстуту, звертався до хрестоносців за військовою допомогою, але після перемоги над Кейстутом - одразу оновив війну з лицарями, порушуючи укладені умови з орденом. Далі у цьому питанні зайшов Вітовт, який двічі укладав договори з тевтонцями, а потім зраджував їх. Литовські князі вміло користувалися своїм положенням між двома світами, які не могли об'єднати свої зусилля проти Литви. Питанням залишалося лише те - хто на даний конкретний період являється головним ворогом - Руські князівства чи Тевтонський орден? Вектори на Схід та Захід мали й значний вплив на внутрішньополітичний стан князівства. Литва обираючи західний

¹ Там само. С.77.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.99.

³ Там само. С. 77

напрямок - обирала й католицизм, хоча, питання перехрещення володарів не становила проблеми і могло повторюватись багаторазово задля отримання певних переваг. Хоча, для литовського народу та сусідніх племен віра була центральним питанням. Племена жемайтів успішно зберігали свою язичницьку віру на протязі століть, тим самим впливали на своїх сусідів язичників - литовців¹. Князі будуть зберігати свої вірування на протязі багатьох років, будучи хрещеними декілька разів за необхідності. У протистоянні Кейстута та Ягайла, перший буде користуватися наближеністю до язичницької віри для встановлення союзних домовленостей з жемайтами. Язичницькі племена легко знаходили ворога у князі, який виступав за західний вектор розвитку, тим самим - за християнізацію Литви.

Політична культура литовських еліт була достатньо специфічною, відносно західно-європейської феодальної традиції або руської політики. Важливу роль тут відігравали сімейні відносини, які не завжди сприяли створенню сімейних союзів. Для литовських еліт була характерна значна автономія від великого князя і шляхта мала достатню вагу щоб ефективно протистояти центральній владі. Удільні князі мали значні права на землях своїх уділів та мали право на участь в господарській раді, але не дивлячись на це, вони поступались у політичному впливі найзаможнішим князям та боярам². У політичній культурі були популярні заколоти та зради, перехід на іншу сторону конфлікту, тощо. Вірність у ВКЛ була дефіцитом, якого можна було досягти лише сталими сумісними цілями, або сильними сімейними зв'язками. Також, варто зазначити роль боярського зібрання на рішення великого князя. Відомо, що перед укладанням Кревської унії Ягайло був вимушений отримати формальну згоду від свого оточення³. До кінця XIV ст. зберігались формальні інституції боярського віча, що було специфічним для теренів ВКЛ. Історія ВКЛ кінця XIV початку XV ст. була насичена виступами проти великого князя,

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С. 100

² Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. Київ, 2011. С.114.

³ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.491.

династичними конфліктами, боротьбою за автономію, усі ці події впливали на світосприйняття та життя литовських еліт. Вони жили у світі котрий постійно змінювався, де кожний шляхтич міг вплинути на хід цих конфліктів.

Підсумовуючи, в останній третині XIV ст. литовська держава була потужною силою, мала стабільні кордони, а також взаємовідносини з сусідніми державами. Велике князівство Литовське за правління Гедиміна та Ольгерда приєднало руські князівства до свого складу. Із цією подією пов'язаний початок взаємного культурного обміну. І через наявність розвинутої писемності та православної культури в руських князівствах, язичницька-литовська культура буде “програвати” під час цього обміну. Культурний обмін двох культур призведе і до значних змін в елітарній культурі, у ході яких боярство стане розповсюджене на усій території ВКЛ і отримає значні привілеї. Саме опираючись на боярство та місцеву шляхту володарі Литви зуміли закріпитись на нових кордонах. У цей період, після смерті великого князя Ольгерда, стається кризова ситуація яка призводить до громадянського конфлікту.

Розділ II. Трансформація литовських еліт в контексті громадянських війн 1382-1392рр.

II.1 Передумови громадянського конфлікту у Великому князівстві Литовському 1382-1384 рр.

По смерті князя Ольгерда його місце займає Ягайло. Він почне боротьбу з Кейстутом, рід якого ще міг загрожувати правлінню Ягайла. Зовнішньополітичне положення Литви на цей час було стабільним, єдиною активною загрозою були лицарі-хрестоносці. Кейстут виступав за політику боротьби проти Ордену, за кооперацію із східними землями та жемайтами. У цей же час - Ягайло займав позицію за інтеграцію Литви до християнського світу.

Лицарі-хрестоносці вели активну боротьбу проти Західних земель Литви. Одним з методів боротьби стало створення розколу серед литовських князів. У той же час, як зазначають джерела¹, Вітовт та Ягайло залишались друзями. Свою юність вони проводили разом та обидва бачили позитивний приклад дружніх відносин між своїми батьками. У 1377 році помирає Ольгерд, князь Кейстут погодився із передачею влади у Великому князівстві Литовському Ягайлу. Він признав нового великого князя Ягайла у Вільно².

Князь Ягайло мав лише єдиного політичного суперника - Кейстута, який міг загрожувати його владі. Використовуючи придворного Войдило, який був звеличений Ольгердом з холопа до володаря невеликого міста Ліда³. Роль Войдило у перемовинах підтверджується і Пруською хронікою у якій він носить ім'я боярина Войдата⁴, але нема сумнівів що йдеться саме про Войдило. Ягайло успадкував вірність холопа Ольгерда і ще більше нагородив його обручивши Войдило зі своєю сестрою - княгинею Марією. Факт видачі княжни за холопа викликав засудження серед литовської знаті. Хроніка Биховця

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.60.

² Так само. С.60.

³ Так само. С.61.

⁴ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.97.

повідомляє, що Кейстут був обурений таким відношенням до своєї племінниці¹. Ягайло повністю довіряв своєму ставленику, тож саме його і почав використовувати для проведення таємних перемовин. Ягайло почне таємні перемовини з Тевтонським Орденем, які проходили під виглядом полювання. Ці домовленості отримають назву за місцем укладення - у Довідішкаї. За умовами договору Ягайло заключив перемир'я з Орденем, але хрестоносці мали можливість вести бойові дії проти Ягайла, за необхідності збереження таємниці договору². Комтур Лібестін Остродський - кум Кейстута повідомив останньому про регулярні перемовини Ягайла з Орденем³. За даними Гудавічуса Е. ці дані передав комтур Остероде Гюнтер Гоештейн⁴. Наступним ударом Ягайла стала передача Полоцька своєму брату Скиргайлу, який до цього належав сину Кейстута - Адрію Горбатову⁵. Але дослідник Войтович Л. вважає, що Андрія Горбатого Кейстутовича не існувало, скоріше Горбатим був Андрій Ольгердович⁶. Полочани не прийняли нового володаря, через що Ягайло разом із Скиргайлом були вимушені почати облогу Полоцька. У 1382 році Кейстут викриває заговор Ягайла та використовує його щоб розпочати відкритий конфлікт. Перший удар завдає Кейстут, захоплює Вільно та бере у полон Ягайла, там же він знайде і грамоти про домовленості з Орденем. Вітовт, син Кейстута, не виказав активної підтримки батьку у війні. Вітовт прибув до Вільно, де Кейстут надав докази Вітовту. З перекладу Хроніки Биховця до нас дійшли такі слова: "... Но я великому князю Ягайлу ничего не сделал, ни тронул казны его, ни стад, а сам он в неволе находится под небольшим караулом. А отчину его Витебск и Крево и все города его, которые были у его отца, то всё ему даю..."⁷. Можна зробити висновок, що Кейстут був схвильований недовірою свого сина та його дружбою з Ягайлом. Вирогідно, він боявся можливості переходу Вітовта на сторону Ягайло, згідно з цим Кейстут показово

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.60.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.80.

³ Хроника Быховца. М. 1966. С.61

⁴ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.80.

⁵ Хроника Быховца. М., 1966. С.61.

⁶ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.631.

⁷ Хроника Быховца. М., 1966. С.62.

проявляв милість великому князю Ягайлу. Кейстут не був впевнений в своїх союзниках та не бажав посилення ворожого табору, тож рухався шляхом деескалації конфлікту. Взагалі, дії Кейстута показують його як дуже мудрого та досвідченого політика. Таким чином Кейстуту вдається подолати сили Ягайла і тепер він стає великим князем. Ягайло був відпущений на умовах визнання влади Кейстута "за свого батька" та обіцянками більше не чинити зла проти великого князя. Визнання когось "своїм батьком" було специфічно литовським видом визнання влади сюзерена. Кейстут направив своїх посланців до Полоцька, і до війська Скиргайло, і до оточених оборонців¹. Вдалось запевнити обидві сторони завершити бойові дії. Звернення до військ Скиргайла мало такий успіх, що військо залишило свого командувача та спрямувалось до Вільно, до нового великого князя Кейстута². Після невдачі в облозі Полоцька, Скиргайло направився до хрестоносців з невеликим підрозділом. Ймовірно, йому вдалось налагодити певні зв'язки та вказати на слабкість Кейстута в даний момент.

II.2 Громадянський конфлікт у Великому князівстві Литовському 1382-1384 рр.

Під час кризи у Литві, у 1382 р. повстає Новгород сіверський на чолі з Корибутом³ проти влади великого князя. Поход Кейстута на Новгород сіверський не був успішним. Любавський М. К. вважає, що ці князівства не сплатили данину великому князю, тим самим викликали його каральний похід⁴. Під час походу, був вбитий Войдило, а князь Ягайло повинен був підтримати поход своєю участю⁵. Але Ягайло не пішов в поход, а вирішив залишитись у Вільно, де почав підривну діяльність. Посилився натиск

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.62.

² Там само. С.62.

³ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.81

⁴ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1915. С.40.

⁵ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., С.284.

хрестоносців на західні кордони Литви. Зимою 1382 року хрестоносці провели масштабний поход вдаривши по Бресту та регіону Алітусу¹. На походи лицарів реагували сили Кейстута та Вітовта, але ці битви зберігали локальний характер. За пруською хронікою підрозділи обох сторін у чисельних зтичках налічували десятки чи кілька сотень воїнів. Але тим не менш, період з зими 1382 по літо 1382 проходив у постійних походах та боях, у яких Кейстут та Вітовт постійно приймали участь. Кейстут, зав'язаний у боях з лицарями, втрачає контроль над своїм тилом, де Ягайло успішно збирає сили та союзників. Відбувається переворот у Вільні прихильників Ягайло, Кейстут надсилає Вітовта з підрозділом туди, але останній не має успіху. Кейстут вимушений розвертати свої сили у Литву, він заручається підтримкою жемайтів, які були схильні до кооперації з князем-язичником². Жемайти не бажали приймати участь у міжусобних війнах та не мали забор'язань перед Кейстутом, але альянс Ягайло з хрестоносцями змусив їх вступити у війну проти Ягайла. Перед прийняттям рішення Жемайти направили посланців з питанням "чи буде князь хрестити Литву?" до Ягайла та Кейстута³. Прибуття жемайтських посланців сигналізувало про плани Кейстута Ягайлу. У цей час стає очевидним домовленість між Ягайло та лицарями-хрестоносцями. У джерелах військо лицарів позначається як пруси та німці "... а немцы и пруссы услышав об этом и маршал прусский быстро пошёл на помощь..."⁴. За хронікою Віганда хрестоносці взагалі не мали попередніх домовленостей із Ягайлом, а брат Куно фон Хаттенштейн за своєю ініціативою направився на допомогу Ягайлу⁵. Війська хрестоносців та Ягайла почали рухатись на об'єднання з Орденом у напрямку Тракая. Кейстут теж почав підготовку до війни, об'єднавшись із Вітовтом в Гродно, а свою жінку Кейстут направив в Брест на перемовини з Янушом Мазовецьким своїм зятем⁶. Януш Мазовецький був князем варшавським та був одружений на доньці Кейстута - Дануті, яка при хрещенні

¹ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014С.101.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.82.

³ Там само. С.82.

⁴ Хроника Быховца. М., 1966. С.62.

⁵ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.102.

⁶ Хроника Быховца. М., 1966. 154 с. С.63.

отримала ім'я Анни. Але Януш Мазовецький не захотів приєднатись до коаліції Кейстута, а навпаки - розграбував його території. Першими лицарі досягають Полоцька, за свідченням Хроніки Биховця лицарі рушили на допомогу Скиргайло¹. Точно відслідити рух Скиргайло неможливо, ймовірно, він об'єднався із силами хрестоносців та повернувся до облоги Полоцька з новою силою. Згідно з даними Нової пруської хроніки: облога Полоцька тривала 11 днів, після чого за умовами договору ливонський магістр отримував невеличкий шматок литовської землі у довічне правління². Назву землі не з'ясовано.

Ягайло направив свої сили на Тракай, об'єднавшись з військом магістра Лівонського ордена Вільгельма Фрімерсхейма³. Два війська зустрічаються біля Тракаю. За пруською хронікою це сталося улітку 1382 року. "И когда оба войска сошлись на три или четыре выстрела, примчались бояре и князья от великого князя Ягайло..."⁴, але перемовини проводились спочатку саме з Вітовтом. Ягайло, користуючись дружбою з Вітовтом, бажав отримати його прихильність та вплинути на Кейстута. На пропозицію Ягайла передану боярами: "...что бы ты помирил нас с отцом твоим, что бы он держал своё, а вы своё, а бою что бы между нами не было..."⁵ Вітовт відповів позитивно, прийняв присягу бояр що їх наміри є чесними. Але задля додаткових гарантій у таборі Кейстута була висунута вимога щоб Скиргайло прибув та присягнувся у чистоті намірів Ягайла. У тексті Гудавічуса Е.⁶ прибуття Скиргайла змальовується як ініціатива Ягайла задурити Кейстута за допомогою хитрості Скиргайла, Хроніка Биховця ж - свідчить про інші мотиви прибуття Скиргайла, де він був запрошений Кейстутом. Пруська хроніка ж оповідає що Кейстут та Вітовт, дізнавшись про присутність лицарів-хрестоносців у війську Ягайла, одразу спрямувались до табору Ягайла на перемовини⁷. Тракткування подій

¹ Там само. С.63.

² Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.100.

³ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.82.

⁴ Хроника Быховца. М., 1966. С.61.

⁵ Там само. С.61.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.82.

⁷ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.102.

пруською хронікою викликає більше сумнівів та, скоріш за все, являється частиною внутрішнього епосу Тевтонського Ордену. Але відкидати елемент присутності орденського контингенту, як чинник початку перемовин - не варто. Задля цього Ягайло направив свого брата Скиргайло на переговори з Кейстутом. Слова Скиргайла запевнюють Вітовта, він довіряє Ягайлу, а сам Вітовт переконує Кейстута піти на переговори¹. У такому рішенні був сенс, через слабкість армії Кейстута, але виявиться що Ягайло просто обманув князів. Переговори проходять у таборі Ягайла, де останній змушує перенести переговори у Вільну². На цьому моменті Кейстут та Вітовт вже зрозуміли, що Ягайло їх зрадив. Але, можливо, Кейстут чекав відповідної милості від Ягайла. Вже в місті Кейстут та Вітовт були захоплені в полон, їх армія без командуючих розійдеться. Вітовт залишиться в полоні у Вільно, а Кейстут буде спрямований до Крево³. Де на п'ятий день Кейстут і буде вбитий, за хронікою Биховця вбивці удавили князя⁴.

Смерть Кейстута, одного з наймогутніших князів Литви, була необхідністю для збереження влади Ягайла. Але Вітовта, сина Кейстута, Ягайло ув'язнив. Скоріш за все, через сентиментальність до свого друга дитинства та пасивність Вітовта під час війни. Варто зазначити, що Вітовт не підтримував ініціативу батька по розв'язанню конфлікту, але був вимушений приймати в ньому участь. Також, треба зазначити, що сімейні відносини у феодальній Литві були зовсім не схожі на сучасні, тож Ягайло міг очікувати від Вітовта того, що останній не буде мстити за смерть батька. Але Вітовт успішно втікає з полону Ягайла. З моменту перемоги над Кейстутом та Вітовтом - Ягайло проводить відбір земель у певних князів, яких він вважав посібниками Вітовта. А саме у Товтивіла Кейстutowича, Івана Ольгімантовича Гольшанського та

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.82.

² Хроника Быховца. М., 1966. С.64.

³ Там само. С.64.

⁴ Там само. С.64.

Судимонта¹. Тож, цих трьох князів можна віднести до союзників Кейстута та Вітовта.

Після втечі з полону Ягайла - Вітовт прийшов до хрестоносців, щоб заручитись допомогою у війні проти Ягайла. Він домовився з магістром ордену Конрадом фон Валенродом². Вітовт направився до міста Мальборк, де зібрав своїх литовських союзників: князів та бояр³. У цей час Ягайло проводив поход проти Мазовії та Польщі, через те що Януш Мазовецький захопив Дорогочин та Мельник⁴. Після цих подій Ягайло закріпить кордон між Литвою та Польщею по р. Вісла⁵. Хрестоносці розірвали договір з Ягайлом та уклали новий з Вітовтом. Такі дії Ордену можна пояснити відсутністю бажання виконувати умови договору з Литвою, а більше - повернутися до грабунку литовських земель. Вітовт виявився зручним приводом для розторгнення старого договору. Він був змушений визнати владу Ордену, але залишав право на володіння своєю власною землею. Вітовт почне діяти на користь Ордену, він зверне плем'я жемайтів на свою сторону та прийме участь у сумісному поході на Литву. Лицарі та Вітовт відіб'ють Тракайський замок⁶. Жемайти отримають озброєння та коней від Тевтонського ордену⁷. Цей поход виявиться дуже вигідним, Вітовт отримає у володіння новий Марієнбург та прийме хрещення⁸. Але він не вважав свій союз довгостроковим - бачив лише можливість повернути свої маєтки у Литві. Навесні 1384 року Ягайло починає таємні перемовини із Вітовтом, за умовами яких Вітовт повинен зрадити лицарям та перейти на сторону Литви отримавши територіальні бенефіції⁹. Литовські князі активно користувалися таємними домовленостями та зраджували союзників, тож такі події були істотними для того часу. Вітовт перейде на сторону Ягайла

¹ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.470.

² Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.109.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.65.

⁴ Там само. С.65.

⁵ Там само. С.67.

⁶ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.109.

⁷ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., С.479.

⁸ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.84.

⁹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.84.

та зрадить орден. Він увійшов в орденський замок та перебив лицарів та гарнізон, потім повернув до Мергенбургу де також вчинив грабунок та повернув до Литви¹.

Історія покаже, що Вітовт або ненавидів лицарів-хрестоносців, або бачив у них головну загрозу литовській державі. Князь багато разів зраджував Орден та вбивав своїх тимчасових союзників-лицарів. Через брак джерел важко зрозуміти мотиви такого радикального настрою проти хрестоносців, можливо, грало роль язичництво князя. Його перехід на сторону Ягайла та зрада лицарів призвели до падіння репутації. Ягайло, очевидно, не довіряв Вітовту і не надав йому фамільний замок - Тракай². Це сприяло поганим відносинам у новоутвореному союзі Вітовта та Ягайла.

За даними Пруської хроніки навесні 1384 року³ відкрите протистояння між Ягайло та Вітовтом призупинилось. Поход Вітовта з хрестоносцями проти Ягайла не був успішним. Тевтонський орден створив невдалий союз із Вітовтом, котрий перш на все, залишався литовським князем та нащадком Кейстута, тож ніколи не бачив у лицарях-хрестоносцях союзників. Усі ці обставини спонукали двох претендентів на литовський великокняжий трон перейти до перемовин та знову консолідувати сили проти зовнішніх ворогів. Умови повернення Вітовта до Литви були специфічні тим, що Вітовту було заборонено приймати іноземних гостей⁴. Коротка війна Кейстута та Ягайла була маломасштабною, у контексті Великого князівства Литовського. А позиції обох претендентів на великокняжий престол були сумнівними, тож формування ідеологічних союзів не відбувалось. Обидві сторони намагались реалізувати свої кровні зв'язки задля пошуку союзників, а чисельні литовські князі не прийняли прямої участі в збройній боротьбі. Це все спонукає характеризувати цей короткий період династичною кризою та війною конкретних осіб між собою, ніж повноцінною громадянською війною.

¹ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.112.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.84.

³ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.112.

⁴ Giedrė Mickūnaitė. Making a great ruler : Grand Duke Vytautas of Lithuania. Budapest; New York, 2006. С.20.

II.3 Коаліції Кейстута та Ягайла у громадянській війні 1382-1384 рр.

Коаліція Кейстута не була етнічно чи релігійно чіткою. Здебільшого, до неї долучались його старі союзники або вороги Ягайла. Основними діючими особами цієї коаліції були:

Андрій Горбатий (Ольгердович) виступив на підтримку Кейстута у громадянській війні, але не приймає прямої участі в бойових діях. Це можна пояснити тим, що на період громадянської війни він втратив свої володіння та був вимушений перебувати у вигнанні¹. Андрій Горбатий, на період громадянської війни, займав псковський стол, та скоріш представляв православну литовську знать. Він виступає проти Ягайла ще з моменту його вступу на великокняжий престол, тобто Андрій Горбатий не визнавав владу Ягайла з 1377 року². Дату народження Андрія Горбатого, за роботою Войтовича Л., відносять до відрізка з 1325 по 1327 рр.³ Його походження трактується по різному. Деякі дослідники відносять його до роду Кейстutowичей, інші - до Ольгердовичей. Згідно з роботою Войтовича Л., я схильюсь до використання цієї теорії походження Андрія Горбатого, а саме - від Ольгерда. Тим не менш, доля князя була досить цікавою, а сам він загинув на полі бою під Ворсклою 1399р.⁴ У літописі, серед переліку загиблих князів, він відзначається як Андрій Ольгердович полоцький⁵. Використовуючи датування його народження можна прийти до висновку, що на момент смерті князю було 74-76 років. Під час конфлікту між Кейстутом та Ягайлом Андрій Горбатий виступив проти Ягайла. Приймав участь у битві на Куліковому полі⁶. В 1386 р. виступає проти укладання Кревської унії та встановлює союз з Смоленським князівством та Тевтонським Орденом, будучи розбитий

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.631.

² Там само. С.631.

³ Там само. С.630.

⁴ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М., 1980. С.31.

⁵ Там само. С.31.

⁶ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.631.

Скиргайлом - присягає Вітовту та Ягайлу¹. Займав полоцький стол з 1342-1376, 1386-1399 рр., та псковський стол 1343-1349, 1376-1385 рр.²

Любарт-Дмитро Гедеминович був союзником Кейстута, перед початком громадянської війни вони разом приймали участь в поході на Малу Польщу.³ Але його підтримка була досить обмеженою, джерела не згадують його участь у боях проти військ Ягайла. Любарт-Дмитро Гедеминович був одружений на онучці Володимира Івановича або на дочці острозького князя Данила Васильовича⁴. Точної дати народження не з'ясовано, припускається що він народився близько 1310-х років⁵. До офіційного отримання галицько-волинського столу, Любарт-Дмитро не користався допомогою литовських князів задля захоплення влади у князівстві. Його походження також залишається неточним, деякі дослідники відносять його до волинських князів. У 1340 році був проголошений князем Галицько-Волинського князівства⁶. Він приймав участь в поході Кейстута та Юрія Наримунтовича на Малупольшу у 1376 р.⁷ Поход мав значну роль у процесі розділу впливу в регіоні Волині та Східної Польщі. Також, реакцією на цей похід від польського короля став відповідний поход на володіння Юрія Наримунтовича. У ході якого королю Людовіку вдалось захопити: Грабовець, Хельм, Белз, Городло, Всеволож. Спостерігаючи за "карою польського короля" Любарт приймає рішення здатись на милість Людовика. У ході війни Ягайла з Кейстутом - підтримав Кейстута. По смерті польського короля Людовика викупив втрачені землі. Помер Любарт у 1383 році в Галицько-Волинському князівстві.

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.631.

² Там само. С.631.

³ Там само. С.678.

⁴ Войтович Л. Княжа доба: історія і культура. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2011. Вип. 5. С.212.

⁵ Там само С.215.

⁶ Малий словник історії України / відпов. ред. В. А. Смолій. К., 1997. С.240.

⁷ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.76.

Вітовт-Олександр-Віганд Кейстutowич. Народжений приблизно біля 1352 року¹. Був нащадком Кейстута у володінні Трокайським замком. Князь гроденський 1370-1382, 1383-1392рр.² Володів Луцьком з 1387 по 1389 рр. З 1392 року стає великим князем литовським. За хронікою Биховця був одружений тричі³. Першою жінкою стала Марія Андріївна, їх шлюб відносять приблизно до 1370-х років. Друге одруження сталось близько 1368-1377 рр., його дружиною стала Анна дочка великого князя смоленського⁴. Втретє Вітовт одружився у 1418 р., його дружиною стала Юліана вдова хотетовського князя, дочка князя Івана Ольгімантовича Гольшанського⁵. З юних років мав гарні відносини з Ягайлом Ольгердовичем, вирогідно, їх відносини надихались відносинами між їхніми батьками Кейстутом та Ольгердом⁶.

Персона князя, а потім й короля, Вітовта є досить ексцентричною та виразною. Тим більше, він був дуже умілим політиком та значно вплинув на політичне становище у регіоні Центральної та Східної Європи. За його життя Литва закріпилась на теренах завоювань Ольгерда, вийшла з кризи внутрішньої війни між Ягайлом Ольгердовичем та самим Вітовтом Кейстutowичем. Важливо додати, що свою політичну кар'єру князь формував в дуже небезпечному середовищі міжусобних конфліктів. Політична середа Литовського князівства була більш грізною та мінливою, ніж аналогічні у королівствах Західної Європи. Вітовт виріс дуже здібним політиком та інтриганом, союзами та зрадами він рятував своє положення та життя у скрутних обставинах. Під час протистояння з Ягайлом, князю Вітовту довелось чимало разів прибігти до хитрощів, щоб залишитись живим та продовжувати боротьбу. Але він не був безпринципним, його стабільними союзниками були язичницькі племена жемайтів і руські православні князі. За допомогою них, він створював опозицію як Тевтонському ордену, так і владі польського короля - Ягайла. Конфлікт між

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.662.

² Там само. С.662.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.78.

⁴ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.663.

⁵ Там само. С.663.

⁶ Хроника Быховца. М., 1966. С.61.

Ягайлом та Вітовтом зручно розглядати, як протистояння двох альянсів литовських князів. До цієї боротьби залучався Тевтонський орден та язичники жемайти, їх роль була ситуативна та вони шукали лише можливість для грабунку.

Товтивіл-Конрад Кейстutowич князь новогрудський 1362-1390 рр¹. Під час конфлікту Вітовта з Ягайлом виступив на стороні Вітовта. Після вбивства Кейстута у 1382 р. Ягайло вигнав Товтивіла та його брата Войдата з новогрудського столу. Це й спричинило вступ Товтивіла до коаліції Вітовта. Був хрещений в Ордені як Конрад та приєднався до боротьби Вітовта. Під час сумісної з Вітовтом та його союзниками - хрестоносцями облоги Вільни у 1390 році - Товтивіл загинув². Його персона не згадується у Хроніці Биховця, що свідчить про його незначний вплив на події, або на інші причини не включення його ім'я до написання хроніки.

Судімонт був близьким соратником Вітова та приходився братом першої дружини Вітовта. Він прийняв участь в його першому від'їзді до Тевтонського Ордену у 1382-1384 рр³. Але більше даних про нього немає, тож можна припустити що він перестав відігравати значну роль в політичному просторі Литви.

Основа коаліції Ягайла складалась з його сім'ї, а саме з його братів. Також, до нього приєднувались князі, які бажали більшої автономії від влади Кейстута. Основними діячами цього альянсу були:

Юрій Наримунтович Прийняв участь в поході Кейстута на Малупольщу⁴. Але зазнав значних втрат в територіях у ході карального походу польського короля Людовика. А саме: Грабовець, Хелм, Белз, Гродло, Всеволож, були захоплені поляками. Був васалом та союзником Любарта⁵. Не дивлячись на свою васальну приналежність - виступив проти Кейстута у

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.663.

² Там само. С.663.

³ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., С.470.

⁴ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.76.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.619.

громадянській війні. Був спрямований Ягайлом до Новгороду¹, прийняв участь в коронації Ягайла 1388 р., з 1392 р. перейшов під патронаж Вітовта. Про це свідчить згадка князя у підписанні договору між Вітовтом та хрестоносцями.

Скиргайло-Іван Ольгердович був князем полоцьким з 1376 по 1386 рр, на короткий період займав Тракай². Великий князь Київський 1395-1386, намісник великого князя литовського 1387-1392³. Був найближчим соратником Ягайла. Гудавічус Є. вважає його дуже здібним та підступним політиком. Майже будь яка подія конфлікту Кейстута, Вітовта з Ягайлом не обходила стороною Скиргайла. Його роль, зазвичай, не обмежувалась дипломатичними акціями, він проявляв себе як воєначальник, проводив облоги. Але особливим успіхом його військові дії не відзначились. Під час перемовин з Кейстутом та Вітовтом давав своє слово та гарантії безпеки ворогам, але порушував їх. За що не був засуджений авторами джерел, певно, така поведінка була досить розповсюджена серед політиків середньовічної Литви. Не дивлячись на це, його персона отримує звинувачення у надмірній підступності в сучасній історіографії.

Коригайло-Василь-Казимір хрещений у православ'ї як Василь, але у 1386 р. разом із Ягайлом був перехрещений у католицьку віру⁴. Підтримав свого брата Скиргайло у війні проти Вітовта 1389-1392рр. Загинув при обороні "кривого замку", або "кривого города" міста Вільни у 1390р⁵.

Кори-бу-т-Дмитро Ольгердович займав сіверський княжий стол. Був одружений на доньці Олега Івановича рязанського⁶. Карбував власну монету та проводив незалежну політику. Під час протистояння Кейстута-Ягайла підняв повстання у Новгороді-сіверському, чим підтримав дії Ягайла. За грамотами

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.619.

² Там само. С.639.

³ Там само. С.639.

⁴ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.641.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006 С.641.

⁶ Там само. С.639.

1388 року Дмитро-Корибут присягався на вірність Ягайлу разом зі своїми боярами та містами¹. Виступав проти Кревської унії. Отримав Ліду після 1390 року. У 1382 році підписав Дубіський договір, який мав би продовжити діяльність союзу Ягайло з орденом. У 1392 діяв в опозиції до влади Вітовта, але був розбитий².

II.4 Характеристика політичної позиції литовської знаті під час конфлікту Кейстута-Ягайла.

Найбільш доречним поясненням прихильності князів до тої або іншої сторони є актуальна вигідність політичного альянсу. На цьому етапі громадянського конфлікту не були сформовані ідеологічні коаліції, здебільшого, князі орієнтувались на перспективність приєднання до певного табору. Конфлікт ніс локальний маломасштабний характер, а Кейстут та Ягайло були рівнозначними за силою та авторитетом претендентами на великокняжий престол. Корибут-Дмитро Ольгердович, як представник православної литовської знаті діяв на користь Ягайла, до тих пір поки це надавало перспективи здобути більшу автономію³. Але треба зазначити і велику роль сімейних стосунків, хоча не усі брати Ягайла підтримали його сторону, більшість - підтримали свого брата. Схожа ситуація відбувалась і з табором Кейстута Вітовт Кейстутович був активним учасником у війні свого батька. А Сигізмунд Кейстутович, майбутній діяч другої громадянської війни, не прийняв активної участі в подіях конфлікту Кейстута - Ягайла. Не прийняв участь і син Кейстута Товтивіл, але після позбавлення своїх володінь Ягайлом - примкнув до лав Вітовта. Одним з діячів цієї війни став варшавський князь Януш Мазовецький, який був перспективним союзником Кейстута, але вирішив скористатись важкою ситуацією у Литві та розграбувати володіння Кейстута. Через це, вже після смерті Кейстута, Ягайло проведе каральну акцію проти Януша⁴. Виходячи з цього, можна сказати що зовнішні сили намагались

¹ Розов В. Українські грамоти. Том 1. XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928. С.40.

² Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.639.

³ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.81

⁴ Хроника Быховца. М., 1966. С.65.

скористуватись громадянською війною у Литві, а не прийняти у ній участь. Більш активними тут були дії Тевтонського ордену, який впливав на сторони громадянських конфліктів у Литві.

II.5 Кревська унія та її вплив на трансформацію еліти

Однією з визначних подій того часу стало підписання Кревської унії. З укладенням унії - Литва стала наближена до західноєвропейського світу як ніколи. Польща, як країна католицька, була включена до європейського світу і своїм впливом була спроможна назавжди змінити вектор розвитку Литовської держави на християнізацію. Кревська унія стала можливою через стабілізацію відносин Литви та Польщі, де остаточно були поділені регіони Волині та Галичу¹. Ягайло, котрий активно загравав з християнізацією та укладав домовленості з Тевтонським орденом, був популярним і в Польському королівстві. Створені їм зв'язки призвели до пропозиції одруження з Ядвігою, що призведе до укладення Кревської унії². Але перед направленням до Польщі, Ягайло повинен був отримати формальну згоду від своїх бояр та князів щодо коронації на польський престол. За Ліцкевичем О.В. це мало відбуватись на рідній для литовців землі, наприклад - у Вільно, та відбутись на початку 1386 року³. Ягайло прибуде в Краков на свою коронацію разом із: Вітовтом Кейстутовичем, Скиргайлом, Іваном Ольгімантовичем, Іваном Белським та Андрієм Могілевським⁴. Там же відбулось масове хрещення литовських князів та бояр, перш на все був охрещений в католицьку віру Ягайло. Але хрестився у католицьку віру й Вітовт отримавши ім'я Олександра⁵.

Але союз та зближення із католицькою Польщею не приваблювало православних та язичницьких князів. Литовські еліти відреагували по-різному, деякі відмовлялись приймати умови унії, деякі приймали її, бо бачили

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С. 85

² Хроника Быховца. М., 1966. С.67.

³ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., С.491.

⁴ Хроника Быховца. М., 1966. С.67.

⁵ Там само. С.67.

позитивні перспективи у ній. Кревська унія була підписана у 1385 році та змінювала розстановку сил, Ягайло направлявся до Польщі, а Вітовт залишався єдиним могутнім князем на території Литви. Що, на перший погляд, надавало б місцевим князям більшу автономію. За змістом договору, Ягайло не відмовлявся від своїх прав на великокняжий престол в Литві, але отримував у володіння усе польське королівство¹. Тим самим, у литовських князів створювалось уявлення що розстановка сил зберігається, але верховний князь Ягайло тепер буде занадто далеко від Литви щоб вести ефективне управління². Ягайло обирав польський трон та обіцяв приєднати литовські землі до володінь Польщі. Також, він розпочав кампанію по примусовому перехрещенню литовців у католицизм, що не сприяло підтримці його персони серед руських та литовських земель. Відомо, що католізація Литви була не формальною, а навіть заділа далеку балтську знать та простий люд, але масове перехрещення у переферії відбувалось із затримкою в один рік³. Дії нового польського короля та польські гарнізони з намісниками нарощували невдоволення у Литві. Але події вигідно висвітлювали князя Вітовта, що ніколи не підтримував християнізацію і залишався своїм литовським правителем. Не дивлячись на ворожнечу Вітовта та Ягайла, Вітовт прийняв католицизм та своєю участю підтримав коронацію Ягайла. Чим, можливо, демонстрував показову дружбу з Ягайлом та не виказував інтенцій продовжувати ворожнечу. Але, як нам відомо, Вітовт зовсім не відмовлявся від війни проти Ягайла і акція по політичній підтримці коронації могла грати важливу роль у майбутній кампанії проти нього. Проти Кревської унії виступили такі князі: Андрій Горбатий, Корибут-Дмитро Ольгердович. Їх позиція була пов'язана з їх територіальними володіннями та оточенням, які були здебільшого православними. Акт Кревської унії ще радикальніше підіймає питання хрещення Литви у католицизм Ягайлом.

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.86.

² Василенко В.О. Борьба Витаутаса с обласными князьями та її результати в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. // Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15 С.4.

³ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.492.

Кревська унія була етапом в історії Великого князівства Литовського, якому була характерна реставрація унітарної держави побудованої Ольгердом. Період громадянських війн та династичних конфліктів надавав можливостей для місцевих князів здобути автономію. Саме проти цієї автономії і будуть боротись князь Вітовт та король Ягайло наприкінці XIV ст. Треба зазначити, що наявність в Ягайла “уніфікаційної” програми викликає сумніви, ця теза популяризувалась у польській історіографії¹. Але сприймати цю концепцію за ту, яка правдиво описує історичні події та мотиви Ягайла - не варто. За відсутності повноцінної унітарної держави та її культури, сумнівно вважати, що Ягайло орієнтувався на “єднальну” політику, а не на свої сімейні та власні відносини з місцевими князівствами.

II.6 Громадянська війна 1385-1392 рр. Островський договір.

Після коронації Ягайло проводить коротку акцію по християнізації Литви, створюючи віленське єпископство та костел у Вільно². Але зимою 1385 року повертається до Польщі, у Вільно же залишається його “права рука” Скиргайло³. Вітовт у цю зиму видає свою дочку Софію за Василя Дмитровича Московського, це була політична дія спрямована на пошук закордонних союзників у період затихання громадянського конфлікту в Литві. Одним з результатів Кревської унії став виступ Андрія Ольгердовича Горбатого на Полоцьк та його об’єднання з Тевтонським Орденем⁴. Ймовірно, Андрій Горбатий побачив можливість захопити Полоцьк під час від’їзду Ягайло до Польщі. Полоцьк був його фамільним престолом, де колись правив його батько, а сам Андрій з 1342 по 1376 роки посідав там⁵. Але був вигнаний коли Ягайло зайняв великокняжий престол з 1376 по 1377 роки, бо Андрій Горбатий відкрито виступав проти влади Ягайла⁶. 10 жовтня Андрій Горбатий видає

¹ Василенко В.О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов’янських історіографіях XIX – початку XXI ст. // Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15 С.4.

² Хроника Быховца. М., 1966. С.68.

³ Там само. С.68.

⁴ Лицкевич О.В. “Летописец великих князей литовских“ и “Повесть о Подолье“: опыт комплексного критического разбора СПб., С.493.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.630.

⁶ Там само. С.631.

документ яким передавав Полоцьк Тевтонському Ордену в якості ленного володіння, а з 1385 по 1386 роки його прибічники у Полоцьку підіймають повстання яке буде подавлене, а потім Андрій з лицарями захоплює усю полоцьку землю¹. Прецедент союзу лицарів-хрестоносців із схизматиками Андрієм Ольгердовичем та Святославом Смоленським був використаний Польщею у викритті єресі Ордену².

За хронікою Биховця, у зиму 1385-1386 Андрій Ольгердович Горбатий разом із лицарями-хрестоносцями та Святославом Смоленським проводять походи на Литву, де чинять розбой та грабунок³. Святослав Смоленський, так само як і Андрій Горбатий, бажав скористатись моментом нестабільності в Литві та повернути Мстиславль до князівства Смоленського. Поки Святослав Смоленський проводив облогу міста Мстиславль литовські князі збирали війська проти загарбників. Першими почали організовувати збір війська Кориґайло Ольгердович та Михайло Євнутійович Заславський⁴. Військо на чолі зі Скиргайлом, до якого приєднались Вітовт з Корибутом, розбило сили Святослава⁵. Святослав загинув, а його сини Юрій та Гліб потрапили у литовський полон, Юрій Святославович буде відпущений з полону за викуп та присягав Ягайлу як васал⁶. На 1386 рік Вітовт володів князівством Волинським та Луцьким, але його володіння у Троках відійшли Скиргайлу⁷. Таке положення не влаштовувало Вітовта, як і багатьох інших литовських князів. Влада ж Скиргайла та польського старости у Вільно, якого посадив Ягайло своїм указом⁸, була дуже слабкою та неспроможною утриматись. З 1386 по 1388 роки магістр Тевтонського ордену Конрад фон Валенрод проводив походи у Литву, Ягайло намагався відновити перемовини з лицарями, але не мав успіху. Ягайло намагався не втрачати контроль над Литвою, так він зайняв Волинь після

¹ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.494.

² Там само. С.495.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.86.

⁴ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., С.499.

⁵ Хроника Быховца. М., 1966. С.69.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.90.

⁷ Хроника Быховца. М., 1966. С.69.

⁸ Там само. С.69.

смерті Любарта, а його сину надав лише Володимир-Волинський¹. Ягайло бажав примирення його ставленика у Литві Скиргайла з Вітовтом, так само як і з місцевими князями Ольгердовичами. Тож у 1387 році він надав Вітовту значну частину Волині, Вігунту-Олександру він надав Кярнаве, а Товтивілу-Конраду - Новогрудок². По усій території Литви були створені польські гарнізони, Ягайло бажав управляти Литвою з Польщі. Таке положення обурювало місцеву знать, потім невдоволення ширилось серед широких народних мас, а об'єднати та акумулювати цю силу спробував Вітовт.

Першою акцією Вітовта в боротьбі проти Ягайла стала спроба зайняти Вільну, поки там змінювалась влада Скиргайла на польського старосту. У цей час Скиргайло вів облогу Полоцька та навесні 1387 року зміг зайняти місто, узявши в полон Андрія Полоцького³. За іншими даними облога Полоцька та повстання Вітовта почалось в 1389 році⁴, а за даними нової Пруської хроніки у 1390 році⁵. Ягайло же закріпив володіння Полоцьком за Скиргайлом, тим самим грубо втрутившись у політику Литви⁶. На фоні походу Скиргайла, Вітовт спробував зайти у Вільну, але не був прийнятий місцевими жителями⁷. Вітовт почав новий виток війни проти Ягайла, вирушивши до хрестоносців зі своїми союзниками. Цього разу, Тевтонський орден був готовий укласти союз зі зрадником Вітовтом тільки за умови надання заручників зі сторони Вітовта. Тож, Вітовт надав хрестоносцям своїх рідних у заручники та більше 100 знатних людей⁸. Додатковим пунктом домовленості між лицарями та Вітовтом знову ставала Жемайтія, яку Вітовт заложив ордену за триста тисяч золотих⁹. Домовившись із лицарями Вітовт почав свій похід на Литву з підтримкою хрестоносців, йому вдалось захопити Полоцьк та зайняти територію по р.

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.90.

² Там само. С.91.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.69.

⁴ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.92.

⁵ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.119.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.90.

⁷ Хроника Быховца. М., 1966. С.69.

⁸ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.92.

⁹ Хроника Быховца. М., 1966. С.71.

Вілія¹. Об'єднавшись із військом лицарів Вітовт рушив на Вільну, де його чекав Скиргайло зі своїм військом та князем Вігонтом. Дві армії зустрілись на р. Вілія біля міста Гродно, де відбулась битва у якій Вітовт наголову розбив Скиргайло². Вітовт взяв чимало полонених, одним з них був князь Гліб Святославович³, брат Юрія Святославовича, якого Скиргайло посадив княжити у Смоленську⁴. Поміж інших знатних людей узятих Вітовтом в полон, переважно, наявні руські фамілії та імена, що може свідчити про православний склад війська Скиргайла. Після цієї битви Вітовт вирушає на місто Вільна, яке бере в облогу. В боях тут гине Товтивіл, брат Вітовта⁵, а також, гине брат Ягайла - Кориґайло, під час епізоду штурму "Кривого города"⁶ Але облога Вільни призвела до ув'язнення Скиргайла Вітовтом, тож тепер коаліція Ягайла у Литві була не тільки розбита, а й втратила свого ватажка. Ягайло потерпів поразку у цій війні та був вимушений поступитись владою у Литві, а новим великим князем ставав Вітовт. Задля утворення нового договору з Ягайлом Вітовту необхідно було знову зрадити хрестоносців. Однією з причин розпочатку переговорів між Ягайлом та Вітовтом міг стати перехід Полоцька, чинний правитель якого - Скиргайло знаходився в полоні, на сторону Вітовта⁷. Тож, з 1391 року Вітовт планує атаку на хрестоносців, а також визволяє заручників із тевтонського полону⁸. І у липні 1392 року Вітовт проводить серію атак на фортеці ордену⁹. Формальне затвердження нового положення було укладене Островським договором, підписаним у 1392 році¹⁰. Хроніка Биховця повідомляє, що по вступу Вітовта на великокняжий престол його соратниками були Юрій Наримунтович та Іван Ольґімантович¹¹.

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.70.

² Там само. С.70.

³ Там само. С.70.

⁴ Там само. С.69.

⁵ Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. С.121.

⁶ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб: Дмитрий Буланин. СПб., 2015. С.523.

⁷ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб: Дмитрий Буланин. СПб., 2015. С.510.

⁸ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.94.

⁹ Там само. С.94.

¹⁰ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.94.

¹¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.72.

Таким чином, завершився довготривалий міжусобний конфлікт між Ольгердовичами та Кейстутовичами у Великому князівстві Литовському, закінчився конфлікт перемогою сторони Вітовта. У чисельних походах та військових кампаніях обох сторін приймали участь зовнішні сили. Однією з таких сил можна назвати племена Жемайтів, які жили відокремлено від політики Литви. Але найсильнішим союзником для претендентів на великокняжий престол ставав Тевтонський орден, який охоче приймав участь у литовських міжусобних війнах, задля стратегічного послаблення Литви та моментального збагачення від грабунків. Литовська знать, очевидно, приймала участь в усіх епізодах громадянського конфлікту. У лавах будь якої армії була присутня литовська знать у формі княжої дружини. А ось литовські князі та вельможі не завжди бачили сенс втручатись у ці конфлікти чи ставати на певну сторону, роль шляхти у цих конфліктах була пропорційна їх вигоді.

II.7 Єднальна політика Ягайла та Вітовта 1390-х років. Період стабілізації у ВКЛ.

По завершенню конфлікту Ягайло-Вітовта у 1392 році, з підписанням Островського договору, для Великого князівства Литовського відбулись значні зміни. Уперше за двадцять років у Литві припинились внутрішні конфлікти та міжусобна ворожнеча. Але завершення війни за верховну владу призвело до загострення конфліктів між місцевими володарями та владою. Вітовт, який зайняв великокняжий престол був уразливим до проти-владних виступів литовських князів.

Після підписання Островського договору, помирає жінка Ольгерда, яка володіла Вітебськом. Ягайло передав права на місто Федору Весні, що обурило князя Свідрігайла¹. Ягайло направив Федора Весну весною-літом 1392 року². Тож Свідрігайло зібрав військо та виступив у поход на Вітебськ, який

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.72

² Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.537.

завершився успішно, а Федір Весна був вбитий¹. Ягайло прагнув повернення прийнятого ним ладу у Вітебську, тож просив про допомогу Вітовта. Того ж року разом з цією подією відбувся виступ Корибута-Дмитра проти влади Вітовта у 1393 році². Причиною виступу Корибута-Дмитра могла бути запланована передача його володіння Новгородом-Сіверським Федору Любартовичу. Також, причиною могло слугувати високе положення Корибута у Великому князівстві Литовському та не визнання влади Вітовта. Поход Вітовта по придушенню повстання Корибута пройшов успішно та завершився битвою під Недокудово³. Важливою деталлю цього походу стало те, що Вітовт не очолював похід самотужки, а направив знатних людей очолювати військо. Ними стали Василь Бореєвич та Гинивіл. Василь Бореєвич, скоріш за все, був православним незначним шляхтичем та назначався намісником у Смоленську⁴. Гинивіл, також, був локальним власителем невеличкої землі у Волковисській волості⁵.

Ягайло, зі свого боку, з 1385 року боровся проти автономії місцевих князів та рухався до об'єднання литовських земель на чолі з великим князем. Першою жертвою централізаторської політики став Федір Любартович, він присягає Ягайлу, як намісник Луцька, що засвідчує вихід Луцької землі з під влади Любарта Гедеміновича⁶. Любарт отримав Волинь разом із рукою дружини, а коли вона померла бездітною Любарт мав лише довічні права на Волинь, але не мав прав передати володіння нащадкам⁷. Федір був сином від іншого шлюбу, тож не мав прав на Волинь, тим самим Волинь зайняв Ягайло, як верховних володар в регіоні, а за Любартовичем залишалась лише західна

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.72.

² Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.532.

³ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.534.

⁴ Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб., 2015. С.536.

⁵ Там само. С.536.

⁶ Василенко В.О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов'янських історіографіях ХІХ – початку ХХІ ст. // Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15 С.5.

⁷ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.614.

Володимирська частина, але в компенсацію він отримував Сіверщину.¹ До передачі Сіверщини Федору Любартовичу вона належала Корибуту-Дмитру і саме передача цієї землі могла стати причиною його повстання проти Вітовта. 23 травня у 1393 році Федір Любартович приніс присягу Ягайлу за ці землі². Позбавлення Федора Волині не має точного датування. В 1397 році князь був із Свідригайлом в Угорщині.

Усунення з Києва Володимира Ольгердовича було необхідним заради примирення Скиргайла з Вітовтом. Скиргайло отримав би компенсацію за втрату свого статусу “правої руки” великого князя Литовського. 6 грудня 1392 року в Белзі троє Гедиміновичей домовились про надання Крем'янця та Києва Скиргайлу³. Також, можливим сценарієм був план по усуненню Володимира Ольгердовича через його черезмірний “сепаратизм”. Його дочка вийшла за Тверського князя, що могло свідчити про його тісні стосунки з руськими князівствами. По смерті Скиргайла (1394-1396 рр.) Київ був переданий посібнику Вітовта - Івану Ольгімантовичу Гольшанському⁴. Дискусійним є питання ролі нового володаря, чи був він князем, або намісником Вітовта в Києві.

Поділля було відібране у Федора Коріатовича, йому були характерна недовіра владі Вітовта. Відомо, що спротив війську Вітовта Федір чинив за допомогою “волохів” - молдаван. Тож був можливий альянс між Молдовою, Угорщиною та Поділлям. Похід Вітовта на Поділля планувався та відбувався раніше, ніж відбирання Києва у Володимира Ольгердовича.

Підсумовуючи, громадянський конфлікт розвинувся із протистояння Кейстута-Ягайла. Після смерті свого батька Вітовт продовжив його справу. В серії конфліктів Вітовт перемагає у протистоянні та затверджує свою постать на великокняжому престолі Островським договором. Вітовт вів боротьбу з

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.5.

² Там само. С.5.

³ Василенко В.О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. // Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15 С.7.

⁴ Василенко В.О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. // Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15 С.7.

“непокорою” місцевих князів. Дослідниками вважається, що після даних подій локальні князівські автономії чи “удільна” система були ліквідовані. Але вважати “удільну” систему довготривалим явищем, яке було подолане Вітовтом та Ягайлом - не правильно. Скоріше, автономні князівства завжди протистояли єднальним тенденціям зі сторони великого князя і положення вирішувалось у полі політичних інтриг та військових походів. На кінець XIV - початок XV ст. Вітовт володів державою, де не залишилось потужних князів, спроможних протистояти верховній владі. Ці успіхи дозволять Вітовту претендувати на корону Литовської держави, але цього не станеться. А політика Вітовта по боротьбі проти сильних локальних князів-володарів призведе до того, що один амбітний князь - Свідрігайло Ольгердович зможе швидко зайняти місце великого князя, після смерті Вітовта.

Розділ III. Трансформація литовських еліт під час другої громадянської війни 1430-1439 рр.

III.1 Вокняжіння Свідрігайла.

У 1428 році починається процес по створенню Литовського королівства та коронації Вітовта, але політичний клімат та інші обставини затримували цей процес. Сама коронація Вітовта стала можливою через піднесення ролі Литви та Польщі та послабленню інших держав Центральної Європи, що було спричинене гуситськими повстаннями. За хронікою Биховця Ягайло активно підтримував ідею коронації Вітовта¹. Але Вітовт помирає у 1430 році і за хронікою Биховця його смерть дуже засмучує Ягайла². Але ці драматичні описи навряд чи можна сприймати за істину, бо суперечності між Ягайлом та Вітовтом не завершувались із Островським договором. Плани на коронацію Вітовта створили напругу між ним та Ягайлом. У цей же час, наймолодший Ольгердович - Свідрігайло, у період 1429-1430 рр., активно маневрував між протилежними таборами по питанню коронації Вітовта³. А у 1430 році Вітовт направить Свідрігайла із завданням супроводжувати великого магістра на свою коронацію⁴. У 1430 році Свідрігайло вдруге одружується на доньці старицького князя Івана Івановича - Анні⁵. Коли Вітовт ще залишався живим, але вже було очевидно, що хворобу він не подолає, Свідрігайло Ольгердович починає захоплювати землі у Великому князівстві Литовському. Він був справжнім католиком та не був хрещений у православ'я⁶. Свідрігайло попаде в досить дивне положення, де його належність до католицької віри і як наслідок - недовіра православної знаті, не стануть на заваді в опорі на православну знать у боротьбі проти Польщі.

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.84.

² Там само. С.84.

³ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.144.

⁴ Там само. С.144.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.642.

⁶ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.146.

Литовська знать, після Вітовта, стала значно слабшою ніж великий князь Литви, тож вона сама не висувала своїх претендентів і династичної кризи не сталось. Але на локальному рівні знать проявила себе досить активно, так після смерті Вітовта пропольські шляхтичі захопили ряд замків у Поділлі та передали їх під владу польської корони¹. Серед заколотників більшість становили польські пани, що отримували землі за правління Вітовта². Свідрігайло успішно зайняв великокняжий престол, користуючись страхом литовської знаті перед поглинанням Литви Польщею. Також важливо відзначити підтримку Свідрігайла від князівського оточення Вітовта³. І не дивлячись на встановлені правила, де новий великий князь обирався тільки зі згоди польського короля, литовці обрали собі нового князя, а Ягайло вже був вимушений його визнати. За хронікою Биховця, польський король пропонує литовським князям узяти собі за володаря Свідрігайло⁴. Але ця версія, скоріш за все, представляє формальне положення справ, бо наряд чи від Ягайло залежало зайняття престолу Свідрігайлом. Дослідник Полехов С.В. підсумовує ці версії, згадуючи роль передачі королівського персня на коронації Свідрігайла, як складну⁵. Взагалі, рішення щодо зайняття великокняжого престолу мало величезне значення для Ягайла. Дослідники по-різному трактують джерела з литовського, польського та тевтонського боку. Найбільш вирогідною версією вокняжіння Свідрігайла є та де Ягайло лише погоджується із рішенням литовської знаті. Але причини цієї угоди лежать у тому, що Ягайло не бажав прямого об'єднання двох держав, так само як і не бажав приходу православного князя до влади із подальшим розривом відносин з Польщею. Підсумовуючи, Ягайло на 1430 рік побачив у Свідрігайлі компромісну персону, за ним не було потужного єдиного союзу литовців, він був католиком та Ольгердовичем. А литовська знать, яка точно не бажала ставати частиною польського королівства, підтримала

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.178.

² Там само. С.178.

³ Однороженко О. А. Гербальдика членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012. С.155.

⁴ Хроника Быховца. М., 1966.. С.84.

⁵ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.175.

самостійного князя Свідригайла. Тож, на 1430 рік князь Свідригайло задовільнив усі сторони достатньо, щоб його влада була визнана.

III.2 Луцька війна та Чарторийське перемир'я.

14 липня 1431 року Польща об'явила війну Великому князівству Литовському¹. Литовське військо на чолі з Свідригайлом було розбите у ході битви під стінами Луцького замку². З моменту поразки Свідригайла починається облога Луцького замку польським військом. Після перших перемог польського війська у поході на Луцьк були розпочаті переговори між захисниками Луцького замку, Свідригайлом та Ягайлом³. Перемовини йшли тяжко, Свідригайло бажав залучення до процесу перемовин Тевтонського Ордену на що Ягайло не погоджувався. Тим не менш, перемовини були проведені у серпні 1431 року і вони завершилися підписанням Чартиройського перемир'я⁴. На підписанні договору, у якості свідків, були присутні сім литовських князів, двоє руських, 22 пани, з них лише двоє руських⁵. Договір закріплював позиції у Поділлі по лінії актуального контролю, а остаточне вирішення подільського питання переносилось до майбутнього з'їзду.

Серед князів підписавших акт про перемир'я були: князі Друцькі та Семен Іванович Гольшанський, Олелько, Юрій Лугвєнович та Іван Володимирович Бельський - син Володимира Ольгердовича⁶. Іван Семенович Друцький так же відомий як Іван Баба буде до своєї смерті підтримувати Свідригайла⁷. Іван Семенович (Іван Путята) та Василь Семенович (Василь Красний) також були відданими союзниками Свідригайла⁸. Семен Іванович

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.197.

² Там само. С.200.

³ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.207.

⁴ Там само. С.207.

⁵ Там само. С.208.

⁶ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.209.

⁷ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.301.

⁸ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.301.

Гольшанський буде підтримувати Свідрігайло, але у 1432 році організує змову проти нього на користь Сигізмунда Кейстutowича¹. Іван Володимирович Бельський теж був сторонником Свідрігайла, за Вітовта приймав участі в його походах².

У 1432 році, через два роки після приходу Свідрігайла до влади, Ягайло прибуває до Вільни³. Приводом до приїзду польського короля, скоріш, було бажання покращити взаємовідносини між правителями та державами, ніж якісь конкретні домовленості. Але ітогом цього візита став ультиматум, який був оголошений Свідрігайлом. Він вимагав від Ягайла повернути Поділля, а якщо б той не виконав прохання, то Свідрігайло б узяв брата в заручники. Подільське питання було актуальною проблемою вже два десятиріччя для Великого князівства Литовського, за правління Вітовта подільські еліти протестували проти влади великого князя, але не отримавши підтримки від Ягайло - були вимушені залишатись під владою Литви⁴. Ягайло не бажав розвивати конфлікт з Вітовтом за Поділля та йшов на поступки, надавши Вітовту довічне право на володіння Поділлям. За хронікою Биховця Ягайло, знаходячись в полоні, звернувся до литовської знаті та нагадав їм про угоду укладену між ним та Вітовтом: про те що за відсутності в одного з них нащадків - інший мав право посадити своїх дітей на престол у сусідній державі⁵. Слова Ягайла мали значний вплив на литовських князів, тож Свідрігайло був вимушений відпустити польського короля. А той, у свою чергу, швидко організував посольство до папи римського задля зняття з литовських панів присяги Свідрігайлу⁶, щоб вони мали формальну можливість визнати нового великого князя - Сигізмунда. В імперській історіографії прийнято вважати, що Ягайло просто погодився віддати Поділля, але не дивлячись на це, польські гарнізони

¹ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.605.

² Там само. С.643.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.85.

⁴ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.177.

⁵ Хроника Быховца. М., 1966. С.86.

⁶ Хроника Быховца. М., 1966. С.86.

залишились у Поділлі¹. Підсумувати усі ці версії можна роботою Полехова С.В., де трактування подій ведеться за актами що закріплювали компроміс Ягайла - Свідрігайла². За цими даними Ягайло передавав Свідрігайлу у володіння замки Поділля до офіційного з'їзду з Подільського питання, який планувався на наступний рік³. Таким чином, Ягайло визволявся із полону, а також не передавав Поділля у Литву. Але один з головних замків Поділля - Кам'янець не був переданий Свідрігайлу, бо місцева польська знать відмовилась виконувати рішення Ягайла. До того ж, до замку були доставлені гармати та навіть батарея із Кракова рушила на допомогу Кам'янцю⁴. Невідомо, чи розглядав сам Ягайло цю домовленість як фіктивну із самого початку, але виконувати її умови він перестав.

Ягайло висунув на великокняжий престол свого старшого сина Сигізмунда, бо Вітовт дітей не залишив. Юридично Ягайло мав повне право висувати свого ставленника чи самого себе на великокняжий престол. За Віленсько-Радомирською унією польський король мав займати литовський престол по смерті Вітовта, пізніше, за Городельською унією великий князь обирався би Ягайлом, а литовська знать мала би лише формально затвердити вибір короля⁵. Трохи іншу версію називає Любавський М.К., де польська знать вступає у змову з литовською знаттю проти Свідрігайла⁶. Присутність у Литві сильної незалежної опозиції Свідрігайлу очевидна, цьому підтвердженням є замах на вбивство Свідрігайла який був скоєний місцевими литовськими князями. Спроба вбити великого князя відбудеться під час його руху на Брест, де за умовами договору Ягайло-Свідрігайло, вони повинні були остаточно вирішити Подільське питання. За Гудавічусом Е. перебування Свідрігайла в Ошмянах та заколот проти нього сталися 31 серпня-1 вересня, а після - він

¹ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М, 1915. С.68.

² Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.179.

³ Там само. С.179.

⁴ Там само. С.181.

⁵ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.148.

⁶ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1915. С.68.

біжить до Полоцька¹. За роботою Гудавічуса Е. висування Сигізмунда на великокняжий престол не було ініціативою Ягайла, а волею бунтівних литовських князів.² Але згідно з даними аналіз Длугоша Полехов С.В. зазначає що певну роль у заколоті прийняв і Ягайло, який запевнив заколотників у своїй прихильності³. Серед учасників заколоту були названі: Сигізмунд Кейстutowич, Семен Гольшанський, Олександр Володимирович та інші знатні особи⁴. Після замаху на вбивство Свідригайла стає очевидним розкол у Литві. Так як, сама персона великого князя не була причиною внутрішнього конфлікту - сторони формувались, здебільшого, за своєю ідеологічною належністю. Тож Ягайло, так чи інакше, перестав визнавати владу Свідригайла. Так були створені умови для нової громадянської війни у Великому князівстві Литовському. Свідригайло, який мав значну підтримку серед руських князівств, спрямувався до Полоцька збирати війська, а Сигізмунд направився до Вільни, де так само, почав готуватись до війни⁵.

15 жовтня 1432 року Сигізмунд разом із польськими радниками проголосили рівність прав для католиків і православних у Литві⁶. Цей крок був необхідний, щоб уникнути повного переходу православної знаті до табору Свідригайла.

У жовтні-листопаді 1432 року Сигізмунд викрив заколот та полонив жемайтського ватажка Михайло Кизгайло і поставив на його місцевого тіуна Голімана⁷. Тим самим утворивши свій альянс із Жемайтами. У той же рік обидві сторони бажали привернути на свою сторону Тевтонський Орден, який міг би надати значну військову допомогу. Польща та Сигізмунд запевняли Орден у намірах Свідригайла по схизматизації Литви⁸. Але не дивлячись на ідеологічну близькість про-польської сторони, ливонські лицарі прийняли

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.147.

² Там само. С.147.

³ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.242.

⁴ Там само. С.243.

⁵ Хроника Быховца. М., 1966. С.86.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

⁷ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

⁸ Там само. С.148.

участь в кампанії Свідрігайла 1433 року¹. З 1430 року Свідрігайло починає розбудову свого альянсу, він домовився про брак із тверською княжною Анною та укладав домовленості з Новгородом². Свідрігайло бажав створити союз проти Польщі, але не проти католицької фракції Литви, його активна взаємодія із Тевтонським Орденем може слугувати доказом. У 1430 році Свідрігайло вів перемовини із Сигізмундом Люксембурзьким, великий князь литовський бажав утворити союз між Тевтонським Орденем, римським папою та Великим князівством Литовським³. Утворення такого союзу надало би колосальних сил Литві, але цей потужний союз не був створений. Також, треба згадати союзні відносини із Молдавією, представників якої Свідрігайло безуспішно намагався просунути на участь у перемовинах з Ягайлом⁴. За матеріалами підписання про продовження литовсько-тевтонського договору 1431 року серед гарантів з литовської сторони половина князів мають руські імена та фамілії⁵, а 15 з них є руськими боярами за походженням⁶. Використовуючи дані про його послів можна прийти до висновків, що серед його оточення зустрічались польські, руські та литовські шляхтичі⁷. Тож, його альянс перед війною з Сигізмундом не мав чітких ідеологічних рамок і сказати що Свідрігайло спирався на руську православну знать - не можна. Його союз слугував для збереження литовської автономії та протистояння Польщі.

III.3 Друга громадянська війна 1432-1439 рр.

3 вересня Свідрігайло прибуває до Полоцька та надсилає листа до Тевтонського Ордену із запитом про допомогу⁸. За даними з цього листа відомо що у Полоцьку збирались союзники Свідрігайла, а саме: бояри Смоленського та

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

² Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.236.

³ Там само. С.185.

⁴ Там само. С.254.

⁵ Там само. С.232.

⁶ Там само. С.185.

⁷ Там само. С.241.

⁸ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.260.

Вітебського замку, подільський та луцький намісники¹. У той же час, Федір Несвізький тримав вірні Свідригайлу війська у Поділлі. Але Полехов С.В. наголошує, що реальне положення Свідригайла було значно гірше за ту картину яку великий князь описував союзникам з Ордену². Додатково Свідригайло створив документ відомий як "Список міст Свідригайла", який був забов'язаний переконати Тевтонський Орден підтримати Свідригайла. Сигизмунд був широко визнаний елітами ВКЛ та Польщі, а персону Свідригайла різко втратила легітимність та вважалась князем вигнанцем, тож йому доводилось довго переконувати своїх союзників вступити у війну на його стороні. Цей документ, який датується Полеховим С.В. вереснем-жовтнем 1432 року, мав перелік міст що належали владі Свідригайла³. Там була згадана більшість руських міст литовської держави, що знову нагадує про опору Свідригайла на руські князівства у складі Великого князівства Литовського. У цей період династичних війн у ВКЛ зазнає змін традиційна роль місцевих бояр та намісників, вони починають відігравати значну роль у визначенні політичного курсу міст та замків. За Полеховим С.В. княжі візити до міст, названі ним ітенітаріями, стають фундаментальним питанням у формуванні стабільної політичної позиції містян⁴. Гарним прикладом до вищезначених тез буде прикордонне місто Браслав, його Свідригайло використовував як передовий форпост для організації походів. А прихильність міста Свідригайло здобув завдяки зв'язкам Івашки Монівідовича⁵. З початку громадянської війни більшість західних володінь Великого князівства Литовського прийняли сторону Сигізмунда. Але його підтримували православні князі Олелько Слуцький та Василь Зинов'євич Кревський, традиційно анти-католицькі

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.261.

² Там само. С.262.

³ Полехов С.В. "Список городов Свидригайла". Датировка и публикация // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 2014. № 4. С.115.

⁴ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.273.

⁵ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. 275.

Жемайти також визнавали владу нового великого князя¹. Але вони не брали активну участь у військових походах нового володаря.

Під час військової кампанії Польщі у Поділлі до табору Свідрігайла перейшов Олександр Нос, та був назначений старостою Луцьку². Після цього, Олександр Нос буде діяти разом із Федором Несвізьким. Військо Федора Несвізького отримало підкріплення від Свідрігайла, в які входили дружини руських князів, валахи та татари³. У листопаді 1432 року Федір Несвізький разом із військом вирушив до Поділля, де влаштував засідку на польське військо⁴. Дослідники іноді ототожнюють персону Федора Несвізького із Федором Корибутовичем⁵. Ця битва при переправі через р. Морахву стала вирішальною у Подільській кампанії 1432 року, тож Федір зайняв усе Східне Поділля⁶. Наприкінці 1432 року Свідрігайло розпочав власний військовий похід разом із силами Тевтонського Ордену⁷. Похід Свідрігайла не був масштабним, відомо, що у ньому прийняли участь Смоленське, Полоцьке, Вітебське та Мстиславське князівства⁸. Сили Сигізмунда були меншими, серед них епізодичну роль грали жемайти, але головним союзником залишався Ягайло, котрий надіслав 2 тисячі "списів" на початку грудня⁹. Під час цієї військової кампанії до війська Свідрігайла переходили бояри та малоземельні князі з територій підконтрольних Сигізмунду, приблизно 18 листопада до нього перейшов князь Володимир Городецький¹⁰. 8 грудня сталась Ошмянська битва, дуже запекла та важка за своїм характером, але перемогу у ній здобув Сигізмунд. Одразу після своєї поразки Свідрігайло напише листа в Орден

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.274.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

³ Там само. С.148.

⁴ Там само. С.148.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.648.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

⁷ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.308.

⁸ Там само. С.308.

⁹ Там само. С.311.

¹⁰ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.313.

пояснюючи, що супротивник поніс колосальні втрати¹. Князь-вигнанець намагався зберегти такий потрібний йому союз із Орденом, постійно прибігаючи до брехні. Не можна назвати поход Свідрігайла 1432 року успішним, але він захопив і пограбував ряд литовських міст та здобув чимало нових союзників. Повернувшись до Полоцька Свідрігайло почне планувати новий поход у щільній кооперації з лицарями Ордену. Сигізмунд же не зміг зібрати достатньо сил задля проведення свого походу.

Нова кампанія почалась зі збору військ у Вітебську, де були присутні такі князі Федір Несвіцький, київський воєвода Михайло Гольшанський². Але вона не мала успіху, тож Свідрігайло оперуючи такими силами, бажав проведення повторного походу улітку. Перша значна битва кампанії 1433 року відбулась між київським воєводою князем Михайлом Гольшанський та Петром Монгірдовичем³. Вже повертаючись із успішного походу Свідрігайло полонив Михайла Гольшанського, якого було страчено за зраду⁴. За суспральським літописом “...князя Михаила Ивановича Гольшанского на рѣцѣ на Березыни, и послаша его к городу к Видебьску, и тамо его повелѣ утопити в рѣцѣ в Двине...”⁵. Мотивація Свідрігайла залишається невідомою. Синхронно з подіями у Литві, Федір Нос та Федір Несвіцький, що повернувся до Поділля, провели серію удалих походів проти польських сил у Поділлі⁶. Похід Свідрігайла зупинився під стінами Тракаю, де його війська простояли 4 дні “...и поиде от Троков искати великого князя Жигмонта...”⁷. Поход мав значні успіхи, але через повернення тевтонського контингенту у Пруссію Свідрігайло вирішив розпустити свої війська на зиму та спрямувався до Києва⁸. У літку 1433 року

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.313.

² Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.321.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

⁴ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.149.

⁵ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М., 1980. С.57.

⁶ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.342.

⁷ Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М., 1980. С. 57.

⁸ Хроника Быховца. М., 1966. С.87.

польсько-гуситське військо проводить успішний похід на Тевтонський Орден¹, відомий як Пруський похід гуситів. Сам похід був проведений задля виведення із війни у Литві сил Ордену, тож, по завершенню гуситського походу - був підписаний мирний договір по якому Орден розривав союз із Свідрігайло². Польська дипломатія завдала удару і по переможному Федору Несвізькому, з яким теж було підписане перемир'я³. Присяжна грамота Федора Несвізького королю Ягайло була видана 7 вересня 1434 року⁴. У той же час, Сигізмунд готував війська для кампанії 1344 року. З 1433 року папа римський Євгеній IV своєю буллою звільняв від присяги підданих Свідрігайла, а на додаток, Сигізмунд проголошував війну проти "схизматизації" Литви⁵.

Вирішальній військовій кампанії 1435 року передувало викриття заклоту проти Свідрігайла. За Хронікою Биховця у 1435 рік Свідрігайло наказав спалити митрополита Герасіма у Вітебську⁶. Герасім підтримував Свідрігайла, але на момент 1435 року примкнув до руських бояр, які бажали передати Смоленськ під владу Сигізмунда⁷. Полехов С.В. вважає що заклот мав значно більші масштаби і перейти на сторону Сигізмунда бажали усі руські землі Великого князівства Литовського⁸. Мотивація смоленських бояр у формуванні заклоту полягала у втраті волостей Смоленськом, що значно впливало на економічне положення місцевої знаті⁹. У кампанії 1435 року вже приймали участь сили Ливонського ордену. У війську Свідрігайла були присутні 26 руських князів, татари Сеїд-Ахмеда та найманий загін з Чехів¹⁰. На стороні же Сигізмунда згадуються жемайти¹¹. Сили Сигізмунда були меншими за Свідрігайлові, до того ж, Сигізмунд не довіряв своїм князям та боярам і

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.149.

² Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.348.

³ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.149.

⁴ Розов В. Українські грамоти. Том 1. XIV в. і перша половина XV в. Київ: Друкарня ВУАН, 1928. С.71.

⁵ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.148.

⁶ Хроника Быховца. М., 1966. С.87.

⁷ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.151.

⁸ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.393.

⁹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.275.

¹⁰ Там само. С.395.

¹¹ Полное собрание русских летописей : Том 5. Выпуск 1. Псковские летописи. М., 2003. С.40.

покладался на польські війська¹. Сили обох претендентів на великокняжий престол зустрілись під Вількомиром. За Хронікою Биховця битва відбулась першого вересня, де війська Сигізмунда розбили Свідрігайла узявши чимало полонених князів². Сигізмунд наказав стратити полонених князів, серед них були такі імена: Сигізмунд Корибутович, Ярослава Лінгвен'євича, Михайла Балабана, Даниїла Гольшанського, Михайло Вяземського, а також магістра Ливонського ордену³. За роботою Гудавічуса Е. магістр Франциск Керскорф та маршал Вернер Нісельроде не були страчені, а загинули під час бою⁴. Серед загиблих князів особливо визначною є персона Сигізмунда Корибутовича, який був командиром хоругви при Грюнвальді 1410 року, під час громадянської війни перебував в Ордені та тренував місцеві війська⁵. Він був дуже досвідченим полководцем, як і багато інших сторонників Свідрігайла, але одна масштабна поразка призвела до втрати майже усіх сил анти-польської коаліції.

III.4 Коаліція Сигізмунда Кейстutowича та Свідрігайла Ольгердовича 1432-1435 рр.

Досліджуючи формування шляхетських кооперацій та коаліцій під час даного конфлікту можна стикнутись із значними труднощами у точному політичному позиціюванні кожної персони. Для литовських еліт цього періоду були властиві переходи на ворожу сторону, в окремих випадках до трьох разів, а також прояви пасивності у певних відрізках війни. Тому, більш-менш чітку картину союзів можна описати на період початку-середини конфлікту. Треба брати до уваги що перші походи Свідрігайла у кінці 1432 року призводили до переходу місцевої знаті на сторону Свідрігайла, але їх вірність сюзерену була сумнівною. Коли Свідрігайло був вимушений відступати - ці бояри та князі були вимушені знову змінювати сторону, або їх власні землі ставали окупованими Сигізмондом.

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.400.

² Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

³ Там само. С.88.

⁴ Гудавичус, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.151.

⁵ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.650.

Коаліція Сигізмунда

На 1432 рік за актовими джерелами одним із сторонників Сигізмунда був Семен Іванович Гольшанський¹. Він підтримував Свідрігайла до 1432 року, а потім прийняв участь в організації проти нього змови на користь Сигізмунда Кейстутовича². Михайло-Болеслав був сином Сигізмунда, після перевороту 1432 року отримав Стародуб³ та приймав участь у військових кампаніях свого батька. Також, на підтримку новообраного великого князя виступили литовські за походженням князі: Войнус, Гоюлус, Ягайло Гедроцькі, Крик та Роман Свирські⁴.

Коаліція Свідрігайла

Серед князів що підтримали Свідрігайла були сильні володарі руських князівств такі як київський воєвода Михайло Гольшанський⁵. Олелько Володимирович Ольгердович був князем случьким та копильським, підтримав Свідрігайла з 1432 по 1440 був ув'язнений⁶. Іван Володимирович Ольгердович на період з 1420 по 1435 утримував Бельськ, приймав участь у походах Вітовта, підтримав Свідрігайла⁷. Федір Корибутович на 1432 рік володів Поділлям та Кременцем, зрадив Свідрігайла, але невдовзі повернувся та приймав участь у битві під Вількомиром⁸. Олександр Нос був близьким соратником Свідрігайла, але у 1433 році перейшов на сторону Сигізмунда⁹. Друцькі князі Іван Семенович "Баба" та Іван Семенович "Путята" підтримували Ольгердовича¹⁰. Це князівство розташовувалось у Вітебській землі, що робило його одним з центрів подій громадянської війни.

¹ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.280.

² Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.605.

³ Там само. С.666.

⁴ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.280.

⁵ Там само. С.282.

⁶ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.641.

⁷ Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква, 2006. С.643.

⁸ Там само. С.651.

⁹ Там само. С.623.

¹⁰ Там само. С.301.

Початок громадянської війни Свідрігайло зустрів у сильній позиції, коли його оточували досвідчені у військовій справі князі та чисельні шляхтичі, Сигізмунд же покладався на польські сили. І якщо під час перших років війни Свідрігайло наніс декілька поразок своїм противникам, то розвинути їх був вже не здатний. Успіхи його сторонника Федора Корибутовича на Поділлі зводились на нівець укладенням перемир'я з Польщею. Таким чином, до 1435 року обидві сторони збирали сили для вирішальної битви, яка принесла перемогу Сигізмунду. Після поразки у битві під Вількомиром князь Свідрігайло втратив чимало сторонників убитими та полоненими, а також почав швидко втрачати союзників. Якщо Сигізмунд зумів оправитись від поразок у 1432 році, то Свідрігайло вже повністю втратив силу та не зміг повернутись до активних дій.

III.5 Завершальний етап громадянської війни.

Сигізмунд направив свого сина князя Михайла з військом у похід на руські князівства¹. Суспральський літопис свідчить про дуже значну кількість військ Михайла: "собра опять всю свою силу литовскую"². Цей епізод є визначним ще тим, що армія Сигізмунда вже перестала покладатися на польський контингент. Його шлях припинився на Орші, де його зустріли посланники від бояр Смоленську³, владу Сигізмунда визнали Мценск та Стародуб⁴. Михайло Сигізмундович спробує узяти Вітебськ, але не буде готовий вести довгу облогу, схожим чином безуспішно пройде похід Сигізмунда на Полоцьк взимку 1435 року⁵. У той же час Сигізмунд почне дипломатичні перемовини із Тевтонським Орденем, бажаючи знову вивести союзника Свідрігайла з війни⁶. Але не дивлячись на безуспішність походів Сигізмунда, йому вдається натиснути на Полоцьк та Вітебськ, які у 1436 році

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

² Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М., 1980. С. 58.

³ Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

⁴ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.152.

⁵ Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

⁶ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.408.

перейдуть на його сторону¹. Конфлікт поступово сповільнювався, переможний Сигізмунд не мав достатньо сил для захоплення усіх східних володінь свого супротивника. Поразка у битві при Вількомирі нанесла колосальний урон альянсу Свідрігайла, він був вимушений повністю переходити до оборони. Не дивлячись на це, Свідрігайлу вдалось повернути собі Мценск та Стародуб². Восени 1436 року Свідрігайло пішов на мирні перемовини із Польщею³. Але влада Свідрігайла не притерпіла повного краху, він зберігав відносини з Орденем та татарами. Не пізніше липня 1436 року Олександр Нос, що у 1433 році зрадив Свідрігайла, тепер повернувся під його владу разом із Луцькою землею⁴. У січні 1437 року Сигізмунд направив свої війська на Луцьк⁵. Але скоріш за все цей поход не мав значних успіхів, бо відсутні дані про зміну влади у Луцькій землі. Свідрігайло, хоч і був розбитий, продовжував боротьбу обмеженими силами.

Союзні відносини між Тевтонським орденом та Свідрігайлом слабшали, Орден був виснажений кількома військовими кампаніями на його території. Свідрігайло був вимушений шукати підтримку у Польського королівства, яке вже почало бачити загрозу у владі Сигізмунда. 4 вересня 1437 року Свідрігайло визнав патронаж Польщі та передав Луцьк⁶. У 1437 році він зізвав Серадзійський з'їзд, на якому він побажав перейти на сторону Польщі щоб протистояти свавіллю Сигізмунда⁷. Але Польща не бажала підтримувати князя-вигнанця та починати новий виток династичних війн, тож Польща продовжила підтримувати Сигізмунда. Не дивлячись на це, відносини між чинним володарем Литви та Польщею швидко псувались, великий князь поступово виходив із польського патронажу та бажав затвердити свої позиції у Литві. У 1437 році він поновив роботу Гродненського договору, але додав таких змін у ньому, що став претендувати на повну та самостійну владу у Великому

¹ Хроника Быховца. М., 1966. С.88.

² Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.152.

³ Там само. С.152.

⁴ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.414.

⁵ Там само. С.416.

⁶ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.152.

⁷ Там само. С.153.

князівстві Литовському¹. Також, Польща відмовлялась від підтримки Свідригайла. Польща погоджувалась передати Луцьк Литві, але польські гарнізони затримувались із виходом з Луцька, у 1438-1439 рр. їх витіснили місцеві жителі². Ця подія, скоріш за все, й поставила крапку в перемовинах. Польсько-Литовські домовленості будуть остаточно укладені та затверджені після досягання консенсусу по питанню Луцької землі, що станеться тільки у 1439-1440 рр³. Більша частина Луцька передавалася Сигізмунду в довічне володіння. Перемовини з Ливонським Орденем призвели до укладання союзного договору між Литвою та Орденем⁴. Ці домовленості були необхідні Литві щоб унеможливити політичне поглинання Ордену Польщею.

У 1440 році влада Сигізмунда слабшала, лицарі та князі які приймали участь у війні тепер бажали достойної нагороди від великого князя. По закінченню міжусобних конфліктів у Литві значно розвились автономність та самоврядування в містах та замках. З'явився новий інститут при владі - великокняжа рада⁵. Великий князь реагував на ці процеси негативно, його дії по наданню шляхетських титулів селянам - розлючували литовських панів. Активізувались прихильники політики Свідригайла, які бажали позбавитись Сигізмунда. Серед заколотників були такі князі: Ян Чартиройський, боярин Скабейка, вільнюський воєвода Іоан ДовGRID, тракайський воєвода Петро Лель⁶. 20 вересня 1440 року заколотники таємно пробрались до тракайського замку та вбили Сигізмунда⁷.

Підсумовуючи, другий громадянський конфлікт у Великому князівстві Литовському мав значні відмінності від першого. Зміни відбулись у зростанні ролі міст та намісників, що узагальнюючи можна співвідносити із схожими процесами у всій феодальній Європі. Зростання ролі адміністративних посад та слабшання локальної знаті призведе до формування нового суспільства в Литві,

¹ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.153.

² Там само. С.153.

³ Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. С.467.

⁴ Там само. С.465.

⁵ Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. С.155.

⁶ Там само. С.155.

⁷ Там само. С.155.

яке стане автономним від центральної влади. Процеси по централізації Великого князівства Литовського були зупинені серією династичних війн, під час яких авторитет та сила великого князя зменшувалась.

Свідрігайло, не дивлячись на свої старання у пошуку союзників, не зміг втриматись проти натиску Польського королівства та Сигізмунда. Литва у цей період знаходилась у під загрозою розділення, завдяки старанням обох претендентів держава вийшла з цього конфлікту самостійною. Не дивлячись на те що Сигізмунд був ставлеником від Польщі, отримавши політичну силу - він теж став проводити політику єдності Литви. Узагальнюючи можна сказати, що ідея незалежного князівства Литовського була дуже цінною для більшості її знаті.

ВИСНОВКИ

Отже, використовуючи джерела та літературу, ми прийшли до певних висновків щодо історії династичних конфліктів кінця XIV першої половини XV століть у ВКЛ та ролі знаті у них. Перш на все, тему громадянських війн вдалось дослідити через призму відносин шляхти та князів. Були проаналізовані їх біографії, політичні стратегії, сімейні та політичні взаємозв'язки. Окремим завданням був пошук ідеологічних союзів серед шляхти ВКЛ. Вдалось з'ясувати, що ідеологічні партії та союзи не були сформовані за період першої громадянської війни 1382-1392 рр. Уже у період другої династичної війни 1432-1439 рр., можна відмітити певні ідеологічні чинники у формуванні коаліцій та у політичній стратегії. Ідеологічні шляхетські корпорації не були створені, але релігійна та конфесійна приналежність грала значну роль у політичній конфронтації, зазвичай, не була реальною причиною тих чи інших політичних акцій. Варто зазначити, що претенденти на великокняжий престол використовували протистояння католицької шляхти та схизматиків у своїй боротьбі. Свідрігайло, який був очільником руської та православної шляхти у цьому конфлікті, сам був католиком за віросповіданням. Підсумовуючи, конфесійний конфлікт у ВКЛ починає грати значну роль тільки за період другої громадянської війни. Цей чинник був важливим для сучасників, але не був причиною політичних акцій будь якої зі сторін. Скоріше, сторони бажали звернути на свою сторону якнайбільшу кількість союзників, тож обидва претенденти мали відносини з представниками різних конфесій. Варто зазначити і союз Свідрігайла з Тевтонським Орденом, який мав великий потенціал, але натиск на Лівонію зі сторони Польщі нівелював цей союз. Лицарі-хрестоносці не вбачали проблеми у підтримці схизматиків проти про-польського католика Сигізмунда.

Литовська шляхта знаходилась у протистоянні з великим князем, який бажав централізувати Литву. Періоди династичних війн призводили до стану хаосу у країні, що дозволяло усім удільним та заможним князям отримувати значні автономії. Періоди по закінченню громадянських війн

характеризувались збільшенням централізації та ліквідацією прав удільних князів. Тож, описані вище громадянські війни призводили до кризи центральної влади та посилення локальних князів. Претенденти були вимушені опиратись на своїх союзників-князів, які потребували бенефіції за свою службу. Опорою для будь якого князя-союзника ставали його бояри, які становили значну долю його війська та політичну свиту князя. Після вокняжіння в Литві Вітовт почне проводити політику боротьби проти сильних удільних князів. Але така діяльність призведе до того, що при відсутності міжусобних конфліктів - зовнішні сили будуть намагатись заволодіти централізованою Литвою.

У ході дослідження було виокремлено два династичних конфлікти, які були значні за масштабом та мали риси громадянської війни. Ці події були кризовими епізодами в історії ВКЛ, які стали фундаментом для подальшого розвитку зовнішньої та внутрішньої політики держави. Основними політичними діячами під час цих конфліктів стала литовська шляхта, яка активно приймала участь в протистоянні претендентів на великокняжий престол. Представники шляхти відігравали різноманітні ролі, вони приймали участь в походах та перемовинах, були свідками при підписанні договорів, надавали свою підтримку певному претенденту. Вдалось вирізнити руську шляхту, литовську шляхту та польську шляхту, як основні групи еліт у ВКЛ. Вони відрізнялись за своїм впливом, політичними симпатіями, автономністю та достатком. Роль боярства під час обох конфліктів була трохи відмінною, якщо в кінці XIV ст. вони майже не грали роль в політиці держави, а з першої чверті XV ст. боярство починає грати значну адміністративну роль. Боярство швидко інтегрувалось в політику литовської держави і вже під час підписання Кревської унії вони надають формальну згоду на дії Ягайла. Це свідчить про їх хоча і малозначну, але політичну роль в Литві. Також, з цією подією пов'язане і формування боярства у його вигляді, який буде зберігатись у другій громадянській війни. Конфлікт Кейстута-Ягайло не відзначає роль боярства ні політично, ні військово. Починаючи з XV ст. їх вплив зростає, особливо, в руських князівствах. Боярство вже грає значну роль у політиці своїх міст та

князівств, їх прихильність до певного претендента могла схилити князя до зміни сторони конфлікту. Вони починають самостійно творити певні політичні акції, прикладом може бути перемовини смоленського боярства із Сигізмундом про перехід міста під його владу. Реакцією Свідригайла на ці події буде страта одного з заколотників митрополита Герасіма. Тобто ця політична акція пройшла повз смоленського князя-намісника бо його роль не згадується, хоча і зміна у той же рік Івана Друцького на Георгія Бутрима на цій посаді може свідчити про недовіру до намісника. Вплив намісників на перебіг конфлікту добро простежується в біографії луцького намісника Федора Несвізького, який декілька разів успішно міняв сторону конфлікту. Але варто зазначити і більш ранню епізод боярського впливу на політику, у 1388 році бояри Дмитра-Корибута клялись за свого князя у вірності Ягайлу. Що дає певну уяву про специфічність політичної ролі боярства. Роль боярства у військових кампаніях майже не змінювалась у двох громадянських конфліктах, вони вказували підтримку, йшли за своїми князями у походи. Є чимало згадок про перехід місцевого боярства та шляхти до лав війська Свідригайла під час його походу, банально, вони бажали опинитись на стороні переможця. Підсумовуючи, боярство виконувало військово-політичну роль у ВКЛ, їх адміністративна та політична сила згодом буде зростати, разом із зменшенням автономії князівств центральною владою.

У ході дослідження вдалося з'ясувати та уточнити перебіг подій двох громадянських конфліктів. Була відзначена роль сусідніх держав на перебіг подій литовських династичних конфліктів. Досліджена історія формування коаліцій Кейстута, Ягайла та Вітовта. Дана характеристика формуванню цих альянсів та роль ідеологічних чинників у ній. З'ясовані специфічні риси альянсів, де фундаментом союзу Ягайла були сімейні зв'язки зі своїми братами, а в таборі Кейстута роль відігравали давні союзи з Любартом Гедиміновичем та жемайтами. У випадку Ягайла виключенням став його брат Андрій Ольгердович Горбатий, який не підтримував владу Ягайла. Сини Кейстута приймали обмежену роль у війні свого батька. Сигізмунд

Кейстутович, майбутній діяч другої громадянської війни, не прийняв активної участі в подіях конфлікту Кейстута - Ягайла. Не прийняв участь і син Кейстута Товтивіл, але після позбавлення своїх володінь Ягайлом - примкнув до лав Вітовта. По смерті свого батька Вітовт, за допомогою хрестоносців, повернувся в Литву та з часом здобуде перемогу над Ягайлом та його братом Скиргайло. Таким чином Вітовт займе великокняжий престол. Його централізаторська політика по відношенню до місцевих князів створить підґрунтя для наступної громадянської війни. Період внутрішньої стабільності та зовнішні війни сприяли єднальній політиці Вітовта. Але династична криза по його смерті знову поверне характерний хаос до литовської держави. Вокняжіння Свідрігайла продовжує викликати питання, бо різні джерела зовсім по різному оцінюють цю подію. Але очевидним є те, що після смерті Вітовта сталась ситуація “політичного вакууму”. Свідрігайло одразу розпочав пошуки союзу із зовнішніми силами, але вони виявились безуспішними. Відносини Польщі та Литви були складними через “Луцьке питання”, що згодом призведе до початку нової громадянської війни між про-польським претендентом Сигізмундом Кейстутовичем та Свідрігайлом Ольгердовичем. Події цієї війни продемонстрували що положення боярства та шляхти значно змінилось з часів попереднього конфлікту. Певні централізаторські ініціативи Вітовта зробили свій внесок у розповсюдженні намісництва та підсиленні боярства. Перебіг військових подій поступово схилявся в сторону Сигізмунда, який згодом утвердився на великокняжому престолі. Але відсутність підтримки боярства та шляхти призведе до успішного заколоту проти Сигізмунда. Сигізмунд проводив політику підтримки єдності Литви та не бажав втрачати Луцьку землю на користь Польщі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акты для истории южной и западной России. Том 1. СПб., 1860. 237 с.
2. Виганд из Марбурга. Новая прусская хроника (1394). М., 2014. 256с.
3. Грамоты великих князей литовских и удельных с 1390 по 1569 год. Киев. 1868. 473 с.
4. Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XV вв. М.Л., 1950. 364 с.
5. Памятники Русского права. Вып. 1 М. 1953. 543 с.
6. Полное собрание русских летописей. Том 5. Выпуск 1. Псковские летописи. М.: Языки славянской культуры, 2003. 256 с.
7. Полное собрание русских летописей. Том IV. Часть 1. М., 2000. С.623-624
8. Полное собрание русских летописей. Том 18. Семёновская летопись. СПб: типография Александрова М.А., 1913. 316с.
9. Полное собрание русских летописей. Том 35. Летописи белорусско-литовские. М.: Наука, 1980. 306 с.
10. ПСРЛ. Т. IV. Ч. 1. Новгородская четвёртая летопись. М., 2000. 728с.
11. ПСРЛ. Т.11 Патриаршая или Никоновская летопись М., 1965. 254с.
12. Ливонская хроника Германа Вартберга // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Т.2. Рига, 1879. С. 108-150
13. Лицкевич О.В. "Летописец великих князей литовских" и "Повесть о Подолье": опыт комплексного критического разбора СПб, 2019. 928с.
14. Литовская метрика .Т. I СПб., 1883. 563 с.
15. Розов В. Українські грамоти. Том 1. XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928. 268 с.
16. Суспральская летопись содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи. М., 1836. 232с.

17. Хроника Быховца. М., 1966. 154 с.

18. Александров Д.Н., Володихин Д.М. Борьба за Полоцк между Литвой и Русью в XII-XVI веках. М., 1994. 134с.

19. Антонович В. Б. Монография по истории западной и юго-западной Руси. Киев, 1882. 329 с.

20. Антонович В.Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV столетия. Выпуск I. Киев, 1878. 156 с.

21. Барабашёв А.И. Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410г.) СПб, 1885. 165с.

22. Василенко В.О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. Гуманітарний журнал, 2010. №3-4. С.3-15

23. Войтович Л. Княжа доба: історія і культура. Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2011. Вип. 5. 272 с.

24. Войтович Л. Княжа доба: Портрети еліти. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка. Біла Церква: Олександр Пшонківський, 2006. 781с.

25. Дюма Ж. Об изучении элит в современной историографии /Французский ежегодник. М., 2001.

26. Ганчарэнка С. А. Прасапаграфія: гісторыя станаўлення і развіцця метаду // Часоп. Беларус. дзярж. ун-та. Гісторыя, 2017. № 3. С. 94–100.

27. Горский А.А. Русские земли в XIII-XIV веках: пути политического развития. СПб., 2016. 97с.

28. Грушевський М. Історія України-Руси. Том IV. Розділ II. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur402.htm> (дата звернення: 20.04.2025).
29. Грушевський М. Історія України-Руси. Том IV. Розділ III. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur403.htm> (дата звернення: 20.04.2025).
30. Гудавичюс, Э. История Литвы. Том I: С древнейших времен до 1569 года. Москва, 2005. 384с.
31. Дворниченко А.Ю. Русские земли Великого княжества Литовского (до начала XVI в.). СПб., 1993. 609 с.
32. Зимин А.А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV - первой трети XVI в. М., 1988. 348с.
33. Иванов Н.М. История Литовско-Русского государства в именах и датах (Держава Гедиминовичей): Историко-генеалогическое исследование-обобщение. Книга 1. СПб., 2003. 300с.
34. Иванов Н.М. История Литовско-Русского государства в именах и датах (Держава Гедиминовичей): Историко-генеалогическое исследование-обобщение. Книга 2. СПб., 2003. 180с.
35. Карамзин Н. М. История государства Российского. Том V. СПб., 1819. 699с.
36. Капустін К. М. Київська земля в середині XIII-XV ст. // Археологія. Київ, 2010. №3.
37. Кирпичников А.Н. Военное дело на Руси в XIII-XV вв. Л., 1976. 356 с.
38. Кобаль Й. Федір Корятович у світлі нових джерел // Carpatica — Карпатика. Вип. 32: Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка. Ужгород, 2005. С. 75–115.
39. Коцебу А. Свитригайло, великий князь Литовский. Прибавления. СПб., 1835. 328с.

40. Кузьмин А. В. На пути в Москву очерки генеалогии военно-служилой знати Северо-Восточной Руси в XIII - середине XVв. Том I. М., 2014. 336с.
41. Лихачёв Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение.- М.-Л., 1947. 459 с.
42. Леонтій Войтович. Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження. Львів, 2000. 649 с.
43. Ліцкевіч А. В. «Мемарыял Вітаўта» – першая хроніка Вялікага княства Літоўскага. // Ахівы сведчаць. Мінск, 2009. С.92-96.
44. Любавский М.К. Литовско-русский сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью гоусдарства. М. 1900. 1160с.
45. Любавский М.К. К вопросу об ограничении политических прав православных князей, панов и шляхты в Великом княжестве Литовском до Люблинской унии // Сборник статей, посвященных В.О. Ключевскому. М., 1909. С. 5-27.
46. Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. М., 1915. 414с.
47. Любы А. Ул. Абранне вялікага князя Літоўскага пасля смерці Вітаўта: знешні і ўнутраны фактары // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сер. 3. 2004. № 1. С. 10–13.
48. Любы А. Ул. Палітычны канфлікт 30–40-х гг. XV ст. у Вялікім княстве Літоўскім у гістарыяграфіі // Веснік БДУ. Сер. 3. 2006. № 1. С. 3–6.
49. Любы А. Ул. Праблема двух Вялікіх княстваў, Свідрыгайлы і Жыгімонта, у 1430-х гг. // Романовские чтения-2: Сборник трудов

- Международной науч. конференции, Могилев, 10–11 ноября 2005 г. Могилев, 2006. С. 34–35.
50. Ляскоронский В. Русские походы в степи в удельно-вечерове время и поход князя Витовта на татар в 1399 г. // Журнал министерства народного просвещения, 1907. -Май. С.9-24.
 51. Однороженко О. А. Геральдика членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. Кременець, 2012. С. 153–194.
 52. Однороженко О. Руські родові герби XIV–XVI ст. як генеалогічне джерело // Генеалогія. Збірка наукових праць. Випуск І. Київ, 2013. - С. 395-426
 53. Однороженко О. Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада. Київ, 2011. 418с.
 54. Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. М., 1959. 525с.
 55. Пичета В.И. Белоруссия и Литва XV-XVI вв. М., 1961. 810с.
 56. Полехов С.В. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. М., 2015. 712 с., ил.
 57. Полехов С.В. "Список городов Свидригайла". Датировка и публикация // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. 2014. № 4 С.111-125.
 58. Польша и Русь. Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII-XIV вв. М., 1974. 424с.
 59. Пономаренко Н. В. Король Витовт. Николаев, 2010 40с., ил.
 60. Рогов А.И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. М., 1966. 310с.
 61. Хрусталёв Д.Г. Русь от нашествия до "ига". 30-40 гг. XIII в. СПб, 2008. 418с.

62. Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів (XIV-XVI ст.) Науково-популярне видання. К., 2011. 144с.
63. Шабульдо Ф.Ю. Земли Юго-западной Руси в составе Великого княжества Литовского. Киев, 1987. 185с.
64. Широкоград А.Б. Русь и Литва. Рюриковичи против Гедиминовичей. М., 2004. 166с.
65. Юмашева Ю.Ю. Историография проспосографии // Известия Уральского государственного университета. 2005. С.95-127.
66. Юргинис Ю.М. Бояре и дворяне и их землевладение в Великом княжестве Литовском // Ежегодник по аграрной, истории Восточной Европы, 1969. Киев, 1979. С.21-22.
67. Янин В.Л. Новгород и Литва: Пограничные ситуации XIII-XVст. М., 1998. 215с.
68. *Studia Historica Europae Orientalis* Исследования по истории Восточной Европы : науч. сб. Вып. 9. Минск, 2016. 252 с.
69. *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. К., Інститут історії України НАН України, 2015. Т. III. Київ, 2017. 396 с.
70. Gerd Althoff. *Rules and Rituals in Medieval Power Games. A German Perspective*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2019. 282p.
71. Giedrė Mickūnaitė. *Making a great ruler : Grand Duke Vytautas of Lithuania*. Budapest; New York: Central European University Press, 2006. 377p.

Анотація

Об'єктом розгляду є трансформація литовських еліт в контексті громадянських конфліктів останньої чверті XIV ст. - першої половини XV ст.

Предметом дослідження є політичні взаємовідносини між литовськими князями та шляхтичами в умовах династичних конфліктів визначеного періоду.

Метою дослідження є з'ясування особливостей трансформації еліт під час міжусобних війн та їх взаємодію з великокнязівською владою.

У першому розділі дається характеристика литовській державі, її політичній культурі. З'ясована специфіка положення шляхти та боярства у Великому князівстві Литовському. Дана характеристика включенню руських князівств до литовської держави.

У другому розділі детально розглядається формування шляхетських коаліцій в період громадянських конфліктів 1382-1384, 1384-1392 рр. Зроблений перелік князів та їх приналежності до певної сторони конфлікту. Дана загальна характеристика шляхетських корпорацій під час даних конфліктів.

У третьому розділі розглядається династичний конфлікт 1432-1439 рр. Проведений аналіз подій що передували основному конфлікту. Дана загальна характеристика шляхетських корпорацій під час громадянської війни.

За результатами роботи зроблено висновки про специфіку формування шляхетських коаліцій, ролі шляхти та боярства у династичних конфліктах.

Ключові слова: середні віки, еліти, Велике князівство Литовське, династична війна, Східна Європа.

Abstract

The object of consideration is the transformation of Lithuanian elites in the context of civil conflicts of the last quarter of the 14th century - the first half of the 15th century.

The subject of the study is the political relations between Lithuanian princes and nobles in the context of dynastic conflicts of a certain period.

The purpose of the study is to clarify the features of the transformation of elites during dynastic wars and their interaction with the grand ducal power.

The first chapter provides a description of the Lithuanian state, its political culture. The specifics of the position of the nobility and boyars in the Grand Duchy of Lithuania are clarified. This description of the inclusion of the Rus' principalities into the Lithuanian state is given.

The second chapter examines in detail the formation of noble coalitions during the civil conflicts of 1382-1384, 1384-1392. A list of princes and their affiliation to a certain side of the conflict is made. A general characteristic of noble corporations during these conflicts is given.

The third section considers the dynastic conflict of 1432-1439. An analysis of the events preceding the main conflict is carried out. A general characteristic of noble corporations during the civil war is given.

Based on the results of the work, conclusions are drawn about the specifics of the formation of noble coalitions, the role of the nobility and boyars in dynastic conflicts.

Keywords: middle ages, elites, Grand Duchy of Lithuania, dynastic war, Eastern Europe.